

DOWN TO #88 EARTH

Uitgave Vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Netherlands
Jaargang 16 / april 2025

Bezuinigingen raken
internationale
klimaatbeweging

Waterfilters en
weefcultuur gaan
samen in Mexico

Gezocht: tuin voor vlinders

8

Rivier zonder water

De Pakistaanse Zulfikar Ali Bhutto Jr. komt uit een politieke dynastie, maar zet zich nu als milieu-activist in tegen dammen en kanalen in de Indus rivier.

12

Klimaatwoordenlijst

MAPA, traag geweld en ecosabotage: wat betekenen die termen eigenlijk? Tien onmisbare begrippen voor ieder gesprek over klimaatrechtvaardigheid.

22

Safe Landing

Ingenieur Finlay Asher wil de luchtvaart een duurzame toekomst geven. Daar kan technologische vernieuwing wel bij helpen, maar we zullen vooral minder moeten vliegen.

26

Bezuinigen 2.0

De Verenigde Staten, Europese overheden: iedereen zet het mes in internationale samenwerking. Ook de partners in het Friends of the Earth International netwerk worden geraakt.

32

Mot in Mokum

Op het Amsterdamse Buikslotermeerplein bouwde Nicky Castricum een paradijsje voor vlinders en andere insecten. Toen hij daar weg moest, zette Nicky zijn tuin op wielen.

38

Waterfilter

Twee scholieren in Oaxaca, Mexico vroegen zich af wat ze zelf konden doen tegen de aanhoudende droogte. Ze bouwden een waterfilter, met het gezuiverde water worden nu groenten geteeld.

Mees Preijde werkt bij energiecoöperatie KetelhuisWG, opgezet omdat bewoners sneller van het gas af wilden. Nu wordt er een buurtwarmtenet aangelegd. Koen van Swam heeft met Coöperatie Deltawind al 35 jaar dezelfde missie: energie lokaal opwekken en de gemeenschap ervan laten profiteren. Karin Hoogterp wil met Grunneger Power een coöperatieve energiemarkt opzetten, om minder afhankelijk te zijn van de grillen van de energiemarkt en geopolitiek.

En verder

- 04 In beeld: sargassum
- 07 Kort nieuws & Schot
- 16 Boeren voor de toekomst: zoektocht naar grond
- 20 Doe het lekker zelf: kontjes kweken
- 31 Column Mounir Samuel: Noem het maar 'Costo Rico'
- 36 Kalloe leest: Een poëtische roes
- 37 Cultuurtips
- 43 Wisselcolumn: Jenny Rozema
- 44 Samen eten: Plantje voor Morgen
- 47 Brieven & Bijlo's lijstje

Colofon

DOWN TO EARTH

Nummer 88, april 2025
Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact

Postbus 19199
1000 GD Amsterdam
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie

Carolien Ceton (hoofdredacteur)
Esmee de Gooyer (redacteur)

Medewerkers

Vincent Bijlo, Ynske de Boer, Michiel Bussink, Robert Elsing, Radjan Hanoeman, Anne Havelaar, Hidde Jansen, Wilma van der Maten, Anne Polkamp, Jenny Rozema, Mounir Samuel, Bas van der Schot, P  p   Smit, Marieke de Veer, Sien Wagenaar, Hilde Wijnen, Negin Zendegani.

Redactieraad

Marlijn Dingshof, Karen van den Einde, Erica Meijers

Art-direction en vormgeving

Curve Mags and More

Druk

Moderna Printing
Gedrukt op 100 procent kringloop-papier.

Abonnement

Minimaal   35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie.

Wijzigen

Kan via milieudefensie.nl/contact/adreswijziging.
En via de Servicelijn: service@milieudefensie.nl of 020 626 26 20, ma t/m do tijdens kantooruren.
Opzeggen kan via 020 2134 213, ma t/m vr tijdens kantooruren.

Commentaar/Mees

Mees leidt u door het magazine, en alles wat daar zoal bij komt kijken!

Deelgebiedjes

Mees zit in de kroeg. De middag loopt ten einde, goudgeel lentelicht valt schuin door de ramen naar binnen. Aan de overkant van de tafel slaat een vrouw met roze haar en getatoeëerde armen met haar vuist op tafel. "Ik ben toch zeker geen feminist!" Mees heeft er niet voor doorgeleerd en zou niet weten wat de definitie van feminisme precies is, maar toch in ieder geval iets met vrouwenrechten. Dat niet alleen mannen, maar alle mensen de ruimte krijgen om hun eigen leven in te richten. Om met hun vuist op tafel te slaan, bijvoorbeeld. Waarom zou ze daar tegen zijn?

Alsof ze die gedachten heeft gelezen, hervat de vrouw haar betoog: "Al die aparte strijd op deelgebiedjes... Ik ben daar dus niet van." Deelgebiedjes? Daar kijkt Mees van op. Kan het niet samengaan dan, vrouwenrechten en zorgen dat je tradities bewaard blijven, bijvoorbeeld (p 38)? Net als tegen grootgrondbezitters strijden en tegelijkertijd natuurbeschermers zijn (p 8)? En als er nota bene zoiets bestaat als ecofascisme (p 12), dan kun je toch zeker ook wel ecofeminist zijn? "Waarvan ben je dan wel?", vraagt Mees bedremmeld. De vrouw hoeft niet lang over het antwoord na te denken.

"Revolutie! De echte strijd voeren die in één keer alle problemen oplost.   cht oplost." Oh ja, knikt Mees, dat is beter. Een soort grote schoonmaak, hop, de bezem erdoor, en niks stiekem onder het tapijt vegen. Maar, eh... Wie beslist dan welke strijd de echte is, die ene die alle andere overbodig maakt?

Mees wil nog een vraag stellen maar weet zo snel niet waar te beginnen, en bovendien moeten de glazen worden gevuld. Deelgebiedjes deelgebiedjes, zoemt het door Mees' hoofd. Noem 'ns wat? Nou,

klimaatcrisis, discriminatie, armoede, onderwijskloof, oorlog – het houdt niet op (p 43)! Zo veel verschillende domeinen, als fortentent waar mensen zich in kunnen verschansen. Kan dat niet anders? Mees staart door het raam. Buiten trekken een paar opgeschoten jongens tegels uit de stoep. Een vrouw met een bos zwarte vlechtjes loopt naar ze toe. Om ze de les te lezen, denkt Mees, maar ze knielt bij hen neer en haalt zakjes bloemenzaad uit haar tas. De jongens planten een bord in het gekraakte minituin-tje: *Meervlinders, minder auto's!* (p 32). Geschil-derd in alle kleuren van de regenboog. ■

Tipping point

De enorme bloei van sargassum in het Caribisch gebied komt door een *tipping point* in de Atlantische Oceaan, blijkt uit onderzoek van de University of South Florida. Hoofdoorzaak is niet een overschot aan stoffen zoals stikstof en fosfor, afkomstig van de intensieve landbouw in de Amazone, zoals eerder werd gedacht. Door een veranderende atmosferische druk boven de oceaan wordt er meer sargassum van de Sargassozee naar de warme tropische wateren, en voedingsstoffen uit diepere lagen van de oceaan naar boven geduwd, waardoor het wier snel groeit. Het wier is schadelijk voor het dierenleven in zee en op het strand, maar ook voor mensen: na 2 dagen op land komt door rotting giftig gas vrij. Ook de toerismesector wordt getroffen, zoals op Bonaire, Aruba en de andere eilanden in het Caribische deel van Nederland. ■

MEER LEREN, MEER IMPACT MAKEN? DOE MEE AAN DE VERANDERAARS ACADEMIE!

MELD JE VÓÓR 1 MEI AAN!

Versterk je leiderschap en impact! Meld je aan voor de **Veranderaars Academie** van Milieudefensie.

- Leer groepen opzetten, begeleiden en inspireren.
- Volg twee masterclasses (10 mei & 7 juni), e-learning, webinars en een terugkomdag.
- Word onderdeel van een krachtig netwerk van veranderaars.
- Voor iedereen die actief is in een lokale groep of er een wil starten.

Interesse of vragen?

Mail **uiterlijk 1 mei 2025** naar veranderaarsacademie@milieudefensie.nl

LAAT JOUW STEM HOREN OP DE ALGEMENE LEDENVERGADERING!

ZATERDAG 14 JUNI

ZIEN WE JE DAAR?

📍 **LE:EN, UTRECHT**
🕒 **10:00 UUR**

MELD JE AAN VIA DE QR-CODE OF GA NAAR
[VERANDERAARS.MILIEUDEFENSIE.NL/AGENDA/ALV/](https://veranderaars.milieudefensie.nl/agenda/alv/)

KLIMAATTRAINEESHIP FAIR FUTURE GENERATORS MDT

WAARDERING VAN DE DEELNEMERS

"HET TRAININGS-
WEEKEND WAS
VEEL LEUKER
DAN IK HAD
VERWACHT!"

VOOR WIE?

DEELNEMERS ZIJN:

- tussen de 18 - 29 jaar oud;
- klaar om hun skills te versterken én hun eigen talenten in te zetten;
- 8 à 16 uur per week beschikbaar;
- 26 augustus klaar voor de Kickoff en 18 december een MDT-certificaat rijker!

MELD JE NU AAN!

[WWW.FAIRFUTUREGENERATORS.NL](https://www.fairfuturegenerators.nl)

Schot

MINISTER VAN ~~GEWONE~~ GROEI

Handboek

De Wereldraad van Kerken spoort met een nieuw handboek christenen over de hele wereld aan om – juridisch – actie te ondernemen tegen de klimaatcrisis. Het handboek richt zich met name op financiële instellingen en de vervuulende bedrijven die zij financieren.

Roundup

Bayer moet ruim 1,9 miljard euro betalen: een eiser beweert dat hij kanker heeft gekregen van onkruidverdelger Roundup (werkzame stof glyfosaat). De rechtszaken rond Roundup hebben het Duitse bedrijf al ongeveer 9,3 miljard euro gekost en er lopen tienduizenden vergelijkbare zaken.

Woo-verzoek maatwerkafspraken

Eind 2021 reserveerde de overheid 35 miljard euro voor een klimaat- en transitiefonds. Daarvan was 22 miljard euro bedoeld om de industrie te helpen verduurzamen, zo'n 3 miljard was bestemd voor 'bindende maatwerkafspraken' met de grootste vervuilers van Nederland. Het doel: 3,5 miljoen ton extra CO₂ reductie voor 2030, bovenop wat voor deze bedrijven wettelijk verplicht is. Uit stukken over de maatwerkafspraken, die Milieudefensie heeft opgevraagd in het kader van wet openbare overheid (Woo), blijkt nu dat de maatwerkafspraken klimaatbeleid vooral frustreren. Ruim 3 jaar later is er met slechts één bedrijf, Nobian Chemicals, een maatwerkafpraak gesloten. Kunstmestfabriek Yara heeft 30 miljoen uit het fonds toegezegd gekregen, vooruitlopend op een definitieve maatwerkafpraak. Voor maatwerkafspraken met Tata en Dow is het klimaatbeleid afgezwakt. Ook de beoogde extra CO₂-reductie bovenop de wettelijke eisen valt zwaar tegen.

Kort nieuws

Afrikaanse pinguïn

In Zuid-Afrika is de visserij rondom pinguïnkolonies op Robbeneiland en Vogeleiland de komende 10 jaar aan banden gelegd.

Natuurbeschermers hopen dat de bedreigde Afrikaanse pinguïn zich zo weer kan herstellen.

Boete Greenpeace

Een jury in de Amerikaanse staat North Dakota heeft geoordeeld dat Greenpeace een schadevergoeding van ongeveer 667 miljoen dollar moet betalen aan Energy Transfer, de eigenaar van de Dakota Access pipeline (DAPL), voor verleende steun aan protest tegen de aanleg van de oliepijpleiding. Greenpeace gaat in hoger beroep.

Frans verbod PFAS

Een nieuwe Franse wet verbiedt het gebruik van PFAS, synthetische chemicaliën die in verband worden gebracht met ernstige gezondheidsrisico's. De meerderheid van de Parlementsleden stemde voor de wet. Meer dan 140 duizend Fransen hadden hun vertegenwoordiger opgeroepen de wet te steunen.

Elim, Alaska

De Iñupiat, een vissersgemeenschap van 350

mensen in Elim, Alaska, is in verzet gekomen tegen de plannen van Panther Minerals. Dat Canadese mijnbedrijf wil deze zomer beginnen met de ontwikkeling van een uraniummijn in Elim. Nu de wereldwijde strijd om kritieke mineralen toeneemt, heeft president Trump zijn oog laten vallen op Alaska.

Indonesië

Speciale rapporteurs van de Verenigde Naties pakken palmoliegigant Astra Agro Lestari aan. Het op een na grootste palmoliebedrijf van Indonesië wordt verdacht van het toebrengen van klimaatschade en

mensenrechtenschendingen. Het is voor het eerst dat niet de hele industrie maar een bedrijf wordt aangesproken op zijn verantwoordelijkheden.

Biodiversiteitstop

Nadat de biodiversiteitstop in Cali vorig jaar mislukte, werd tijdens een herkansing in Rome een akkoord bereikt over een financieringsplan voor de natuur. Er werd afgesproken om tegen 2030 200 miljard dollar per jaar op te halen. Over het oprichten van een mondiaal natuurfonds voor ontwikkelingslanden werden de landen het niet eens. ■

“Verwoestijning en vergroening rukken samen op”

Als een van de door klimaatverandering zwaarst getroffen landen eist Pakistan een financiële vergoeding van het westen. Maar volgens Zulfikar Ali Bhutto junior, milieuactivist en dwarsliggende telg van de machtige Bhutto-dynastie, is ook de eigen overheid verantwoordelijk voor de natuurrampen.

TEKST: WILMA VAN DER MATEN

Op de 1,5 kilometer lange Sukkur-brug, tevens een van de grootste dammen in de Indusrivier, verzamelen zich steeds meer demonstranten. In kleine busjes, riksja's en bromfietsen houden ze nu al een week lang al het verkeer tegen op de brug die de provincie Punjab met de zuidelijkste provincie Sindh verbindt. Op grote bordes is te lezen: “Niet nog meer kanalen en dammen in de Indus”.

Milieuactivist Zulfikar Ali Bhutto Junior spreekt de menigte toe. De dertiger is vernoemd naar zijn beroemde grootvader, een van de meest voor-aanstaande politici uit de Pakistaanse geschiedenis, die afwisselend premier en president was. Grootvader Bhutto, naast politicus ook advocaat, droeg het liefst een westers maatkpak, rookte graag dikke sigaren en hield van een goed glas whiskey. Zijn kleinzoon ziet er meer uit als een gewone man van het volk die in traditionele kleding – een *shalwar kameez*: een lange tuniek over een wijde broek – nauwelijks opvalt in de mensenmassa. De demonstranten die Zulfikar Junior

toespreekt, hangen aan zijn lippen. Na afloop van de demonstratie legt Zulfikar uit waarom mensen de straat opgaan. Hij vertelt hoe de politieke top van het land, zijn oom president Ali Zardari en premier Shabaz Sharif, afgelopen juni achter gesloten deuren besloot om vanuit de Indus zes kanalen richting de Cholistanwoestijn te laten graven. Bijna 400 kilometer verderop moet met dat irrigatiewater 2000 hectare woestijnland, zo'n 1600 voetbalvelden, worden omgezet in vruchtbare landbouwgrond.

Waarom zijn jullie zo tegen dit plan?

“Er heeft geen parlementair debat plaatsgevonden. Dat is ondemocratisch en bewust gedaan. Want het kanalenplan is nooit goedgekeurd. Iedereen weet dat de Indus op sommige plekken op sterven na dood is. De grootste rivier van Pakistan, waar niet alleen wij, maar ook ons buurland India van afhankelijk is, heeft niet genoeg water voor zoveel irrigatie. De nieuwe landbouwgrond is door de overheid voor veel geld verkocht aan rijke grootgrondbezitters. Ik noem dat landjepik.”

Om uit te leggen van wie die landbouwgrond eigenlijk is, moet Zulfikar ver terug in de geschiedenis. In 1802 stichtte prins Mohammad Khan II, de toenmalige Nawab (heerser – *red.*), de koninklijke staat Bahawalpur in Zuid-Punjab. Hij beschouwde de Cholistanwoestijn als zijn gebied. “Toen Pakistan in 1947 onafhankelijk werd, kwam aan de heerschappij van de laatste Nawab een eind. Bahawalpur kwam onder Pakistaans bestuur te staan, inclusief de woestijn. De nazaten van de Nawab zijn het daar niet mee eens en vechten in de rechtbank al jaren voor de teruggave van hun land. Maar die strijd kunnen ze onmogelijk winnen. Want het leger is de baas in Pakistan.” Zulfikar vindt dat de grond toebehoort aan de nomaden die al eeuwen in de Cholistanwoestijn wonen. Zo'n 200 duizend mensen leven er met hun kamelen, schapen en runderen in een gebied zo groot als België.

Feodale maatschappij

“De rijke grootgrondbezitters profiteren het meest van dit kanalenplan”, stelt Zulfikar. In Pakistan, waar alles om zoveel mogelijk grondbezit draait, wordt de middeleeuwse feodale maatschappij bewust in stand gehouden. “Landeigenaren bezitten complete dorpen, inclusief de landloze arbeiders die voor een fooi werken. Zij wonen in hutjes op het land van de grootgrondbezitter. In de dorpen zijn geen scholen voor hun kinderen, dat vindt de feodale landheer niet nodig. Zijn eigen kinderen stuurt hij voor een studie naar het buitenland.”

Het nieuwe consortium van landeigenaren, een gelegenheidscoalitie, noemt zich de Groene Coöperatie. “Kapitalistische neo-feodalen”, vindt Zulfikar. “En het ergste is: die zogenaamd groene boeren hebben helemaal geen verstand van landbouw. Het gaat ze alleen om de hoge winsten, en het gat tussen arm en rijk wordt alsmaar groter.”

Bhutto-dynastie

Grootvader Zulfikar Ali Bhutto richtte in 1967 de Pakistan Peoples Party op, de PPP, en was jarenlang premier en president van Pakistan.

“Die zogenaamd groene boeren hebben helemaal geen verstand van landbouw”

FOTO: HUMAYUN MEMON

Zulfikar, met microfoon, temidden van demonstranten

FOTO: ASAD BHATTI

“Hoe wij met de Indus omgaan is ronduit schandelijk”

Wat heeft hij gedaan om het feodale systeem te doorbreken?

“Mijn opa was een socialist. Hij stond voor een progressief Pakistan, welvaart voor iedereen en verzet tegen de uitbuiting van de landloze boeren. Hij voerde landhervormingen door. Dat heeft hem uiteindelijk zijn leven gekost.” Nadat legerchef Zia-ul-Haq eind jaren zeventig een staatsgreep pleegde, liet hij Bhutto senior ophangen.

Bijna geen enkele Bhutto kon zijn politieke carrière afronden. Ook jouw vader niet. Hoe kwam dat?

“Er waren onderlinge politieke afrekeningen. Binnen de Bhutto's draaide het om machtsbehoud. Mijn tante Benazir werd in 2007 vermoord toen ze op verkiezingscampagne was. De echte moordenaar is nooit berecht. Boze tongen beweerden dat mijn oom Zardari erachter zat. Mijn vader Murtaza werd in 1996 op de stoep voor ons huis doodgeschoten. Een politieke afrekening volgens de politiek. Mijn zus Fatima beschuldigt Zardari, nu president, ervan ook achter de moord

op onze vader te zitten. Mijn vader was populairder dan zijn zus Benazir. Zardari wilde de macht.”

Na de dood van hun vader werden Zulfikar en Fatima door hun moeder uit veiligheid naar het buitenland gestuurd, waar ze grotendeels opgroeiden. Fatima werd schrijfster, Zulfikar studeerde milieukunde aan de universiteit van Schotland en beeldende kunst in San Francisco. Hij komt openlijk uit voor zijn queer genderidentiteit, ondanks dat homoseksualiteit officieel verboden is in Pakistan. Hij is momenteel een van de bekendste milieuactivisten van het land.

Heb je contact met je familie van je vermoorde tante?

“Mijn neef Bilawal is naast minister van Buitenlandse Zaken ook de voorzitter van mijn opa's politieke partij. We zijn bijna even oud. Ondanks dat we politiek verschillen, hou ik van hem. Ik wil graag contact met hem. Hij weigert. Misschien vanwege mijn queer-zijn of mijn milieuactivisme.”

Maar jij vindt ook dat deze tak van de Bhutto's het politieke gedachtegoed van je opa heeft verkwanseld.

“Ja, dat is ook zo. Nadat generaal Zia-ul-Haq mijn grootvader liet ophangen, heeft hij de provincie Sindh, de thuisbasis van de Bhutto's, bewust verarmd. Hij wilde de macht van familie breken. Ook na de dood van deze generaal kwam niemand van mijn familie in verzet tegen de armoede en de onderontwikkeling van Sindh, bang voor hun politieke overleving.”

Zoals Sindh het gebied is van de Bhutto-dynastie, is Punjab het thuisland van de Sharifs, een industriële en politieke dynastie. De twee families strijden al jaren met elkaar om de macht. Voor het eerst vormen ze nu samen een regeringscoalitie, in de hoop de populariteit van de gedoodverfde premier Imran Khan te breken. De oppositie beweert dat beide politieke families de laatste verkiezingsuitslag vervalsten. Ook lieten zij Imran Khan in de gevangenis opsluiten en

bedachten meer dan honderd rechtzaken tegen hem. “Maar Pakistan heeft helemaal geen tijd voor politieke spelletjes”, vindt Zulfikar.

Verzilting

Waar de politiek zich mee bezig zou moeten houden, zegt Bhutto junior kwaad, is natuurbehoud. “Maar daarin is men niet geïnteresseerd.” Hij wijst naar de Sukkurdam, met daarnaast het grootste landbouwirrigatiegebied van Pakistan. Het is het paradepaardje van de provincie Punjab, waar het merendeel van de rijst en de tarwe wordt verbouwd. Voor de dam stroomt het water in de Indus nog rijkelijk. Aan de andere kant van de dam, waar de onderontwikkelde provincie Sindh begint, laat de dam weinig water door. De rivier ontspringt in Tibet, loopt via het noordelijke Pakistaanse berggebied door de provincie Punjab en komt na 2 duizend kilometer uit in Sindh. Maar na de Sukkurdam is ze bijna op sterven na dood. “Punjab pikt al het water in. Bewust politiek beleid.”

Je reist veel door Sindh. Waar staat de Indus er het slechtst voor?

“Bij Sewan is de rivier inmiddels opgedroogd.” Sewan is een mystiek dorpje waar een van de grootste soefi's, Lal Shabaz Qalander, begraven ligt. Soefi's zijn liberale moslimgeleerden die eeuwen geleden vanuit Iran, Irak en Afghanistan naar het platteland van Sindh trokken, om er met zang en dans de mensen tot de islam te bekeren. “Ik was er voor de jaarlijkse herdenking van zijn sterfdag. Duizenden aanhangers waren er ook. Maar er is bijna geen water meer voor dier en mens beschikbaar.”

Droogte wordt een steeds groter probleem in Pakistan. De sloppenwijken buiten de metropool Karachi dijen uit door klimaatvluchtelingen. Ze komen uit de dorpjes langs de kust waar de Indus uitmondt. “Daar raakt de grond steeds meer verzilt. Niet alleen door het uitblijven van regen, maar ook door de 150 dammen in de rivier die de overheid voor irrigatie en elektriciteit liet bouwen. De obstakels in de rivier dragen bij aan de dood van de Indus. Je ziet dat het laatste

stukje van de rivier, richting de Arabische zee, geen druppel water meer bevat. Zout water stroomt steeds verder landinwaarts”, legt Zulfikar uit. “Daardoor is veel land onvruchtbaar en onbewoonbaar geworden.”

In de Cholistanwoestijn blijft de regen al 5 maanden uit, bewoners moeten steeds verder trekken voor water. Wat doet de overheid?

“Die beweert dat er een waterleiding is aangelegd. Maar die gaat maar een paar kilometer de woestijn in. De bewoners weten nooit wanneer het water komt. Hun toba's, de natuurlijke plekken waar het vee komt drinken, staan bijna allemaal droog. De overheid heeft gezegd met watertanks de toba's te vullen. Ik heb niet gehoord of dat daadwerkelijk is gebeurd.”

Ondertussen bloeien gele mosterdbloemen in de groene, geïrrigeerde akkers aan de rand van de woestijn. Als straks de kanalen klaar zijn, zal daar nog meer landbouwgrond verschijnen. “De verwoestijning en vergroening rukken samen op.”

Pakistan staat bekend als een land van grote overstromingen. Milieu- en weersedkundigen beweren dat het westen daar verantwoordelijk voor is. Ben jij het daarmee eens?

“Voor een deel. Door de opwarming van de aarde – waar Pakistan voor minder dan 1 procent aan bijdraagt – smelten de gletsjers in het noorden sneller. Tijdens het regenseizoen verandert de Indus in een monster. Maar ik stel onze regering medeverantwoordelijk. Door die 150 dammen stroomt het water nauwelijks door. Daarnaast gooiden grootgrondbezitters verschillende kanalen dicht die tijdens de Britse bezetting werden gegraven. Ze meenden dat die waterafvoerwegen niet nodig waren.”

Jij hoopte dat de enorme overstroming van 2022 voor een wake-upcall zou zorgen. Heeft Pakistan geleerd?

“Mijn eerste gedachte was dat God ons opnieuw een kans had gegeven om beter

voor Moeder Indus te zorgen. Er moest nu echt een betere afvloeiing van het rivierwater komen. Het werd tijd dat we, net als buurland India, ondergrondse putten bouwen waarin we het overtollige regenwater voor het droge seizoen opslaan. Maar er is niets gebeurd. Behalve dan die zes kanalen die nu worden gegraven. Maar die zijn niet bedoeld voor de overleving van de mens en de natuur. Hoe wij met de Indus omgaan is ronduit schandelijk.”

Indusdolfijn

Zo vreest Zulfikar dat met de komst van de zes kanalen minstens de helft van de bestaande dolfijnen verdwijnt. Daarom richtte hij de organisatie Bulhan Bachao op, de Verdediging van de Dolfijn. “De blinde Indusdolfijn is mijn grote liefde. Ik was 15 jaar oud toen ik voor het eerst een dolfijn redde. Het is een van de meest bedreigde walvisachtigen ter wereld. Hun ogen zijn heel klein, ze kunnen slechts de richting van het licht waarnemen. Deze zoogdieren houden van diep en stromend water. Dat is er in de Indus na Sukkur niet meer. Ze komen steeds vaker in de netten van vissers terecht. Door de jaren heen is 80 procent van de blinde Indusdolfijn verdwenen. We schatten dat er nu nog 2 duizend over zijn.”

Sinds de overstromingen van 2022 woont Zulfikar weer in Pakistan. Hij zag hoe de regering de bevolking in de steek liet en besloot te blijven. “Mensen verkeerden in zo'n diepe nood en onze politieke leiders deden niets. Ik wilde me inzetten voor een betere bescherming van het milieu, de kwetsbare mensen en dieren in Pakistan.” Neef Bilawal en president Ali Zardari interesseren zich noch voor de milieuramp die zich afspeelt in de Indus, noch voor de groeiende armoede. Daarom overweegt Zulfikar om ook de politiek in te gaan. “Misschien dat ik me aansluit bij een bestaande partij, of dat ik zelf een linkse partij opricht die zich meer gaat inzetten voor mensen en voor de natuur. Er moet wat gebeuren in Pakistan. Want anders is onze keuze: doodgaan door droogte of door overstromingen.” ■

Tien klimaatwoorden die je moet kennen

Wat is ecofascisme precies? En waar staat MAPA eigenlijk voor? *Down to Earth* vroeg klimaatfilosofen welke woorden we moeten kennen om een goed gesprek te voeren over klimaatrechtvaardigheid. Want de klimaatcrisis raakt ons allemaal, maar niet op dezelfde manier.

TEKST: ANNE POLKAMP BEELD: CURVE

Klimaatrechtvaardigheid

Het belangrijkste woord is klimaatrechtvaardigheid zelf, vindt filosoof Behnam Taebi. Klimaatontwrichting is een kwestie van rechtvaardigheid omdat de crisis wordt veroorzaakt door rijke landen, terwijl de gevolgen vooral in het mondiale Zuiden zichtbaar zijn, legt hij uit. “Maar dat is maar één betekenis van het woord. Rechtvaardigheid heeft ook andere aspecten, die niet altijd voldoen de aandacht krijgen. Er zijn bijvoorbeeld procedurele vragen: hoe komt de besluitvorming over het klimaat tot stand en wie kan eraan deelnemen? En in hoeverre is dat mogelijk voor landen die economisch minder sterk staan?” Wat dat betreft zijn politieke procedures niet altijd rechtvaardig, zegt Behnam. En niet te vergeten: klimaatrechtvaardigheid gaat ook over volgende generaties.

Ecofascisme

In 2019 opende een witte terrorist het vuur in twee moskeeën in Christchurch, Nieuw-Zeeland. Hij schoot 51 mensen dood, naar eigen zeggen als aanklacht

tegen ‘indringers’ die zorgen voor overbevolking. Een paar maanden later schoot een man om zich heen in een winkelcentrum in El Paso, Texas. In een online manifest klaagde hij over migranten en een consumptiecultuur “die een enorme last legt op toekomstige generaties”. Het zijn voorbeelden van ecofascisme: een combinatie van zorgen om het klimaat en racistische ideeën.

“Ecofascisten zien klimaatverandering als bedreiging voor een raciaal pure bevolking”, legt filosoof Harriët Bergman uit. “Zij nemen klimaatontwrichting serieus, maar zoeken het antwoord in het beschermen van een specifiek ras.” Volgens haar is er te weinig aandacht voor deze extreemrechtse dreiging. “Klimaatzorgen worden vaak neergezet als linkse of apolitieke kwestie, maar dat is onterecht. Dan verliezen we ecofascisme uit het oog.”

Klimaatschuld

Rijke landen hebben volgens een studie in *Nature* een flinke klimaatschuld: zij zijn bijna 180 biljoen euro verschuldigd aan arme landen. De studie is gebaseerd op het idee dat welvarende industrielanden te veel van de atmosfeer ‘inpijken’. Er is immers een mondiaal koolstofbudget dat bepaalt hoeveel CO₂ landen nog kunnen uitstoten om de opwarming van de aarde te beperken. Rijke landen hebben hun deel van het budget al overschreden, waardoor er minder overblijft voor arme landen. Aangezien zij juist te maken

krijgen met de meeste klimaatschade, zijn rijke landen volgens de wetenschappers herstelbetalingen verschuldigd. Een belangrijk idee, vindt Behnam, al spreekt hij zelf liever van herstellende rechtvaardigheid. “Klimaatschuld vind ik een problematische term, omdat die uitnodigt tot verzet. Herstellende rechtvaardigheid klinkt minder beschuldigend, maar het principe is hetzelfde: als er schade is berokkend, moet je die herstellen. Degene die de schade heeft veroorzaakt, moet daarvoor opdraaien. Ook als het gaat om orkanen die heftiger worden of overstromingen die vaker voorkomen.”

Dat principe is inmiddels doorgedrongen tot de internationale politiek. In 2022, tijdens de klimaatop in Sharm-el-Sheikh, werd er voor het eerst onderhandeld over een *loss and damage fund*. Dat is een schadefonds waaruit arme landen gecompenseerd kunnen worden voor klimaatrampen. Een akkoord over het fonds is er nog niet. Behnam: “Het benoemen van herstellende rechtvaardigheid is één ding, maar het geld op tafel leggen dat nodig is om het onrecht te herstellen, is iets heel anders. En bij dat laatste zijn we nog lang niet.”

Traag geweld

Volgens Harriët moeten we klimaatontwrichting opvatten als een vorm van geweld: *slow violence*. Dat is schade die geleidelijk aangericht wordt en daarom meestal niet wordt herkend als geweld. “Onze opvatting van geweld is heel fysiek”, legt Harriët uit. “Je slaat iemand of maakt iets stuk. Dat zijn intentionele handelingen, bedoeld om iemand direct te schaden.” De handelingen die leiden tot klimaatontwrichting zien er heel anders uit. “Denk aan iemand die een handtekening zet voor nieuwe fossiele subsidies of besluit om door te gaan met boren naar schaliegas. Die handelingen vallen niet onder ons traditionele begrip van geweld, maar kosten uiteindelijk wel mensenlevens.” Daarom moeten onze voorstelling van het kwaad verruimen, vindt Bergman, zodat we traag geweld óók serieus nemen.

Impliciete klimaatontkenning

Een klimaatontkenner, dat is toch iemand die de wetenschap naar de prullenbak verwijst en glashard volhoudt dat klimaatverandering klinkklare onzin is? Niet altijd, zegt Harriët. Volgens haar is het fenomeen breder en genuanceerder. Er zijn bijvoorbeeld veel mensen die zéggen dat ze de wetenschap serieus nemen, maar daar niet naar handelen. “Die mensen geloven wel dat er een klimaatcrisis is, maar gaan door met hun leven alsof er niets aan de hand is.” Impliciet ontkennen zij daarmee toch de ernst van het onrecht.

Hoogleraar sociologie Kari Marie Norgaard, die verbonden is aan de Universiteit van Oregon, schreef een boek over dit fenomeen: *Living in Denial*. Ze zag dat mensen op een abstract niveau wel weten dat er een klimaatcrisis is, maar het er niet graag over hebben. Liever maken we er een grapje over of houden we elkaar voor dat het allemaal wel los zal lopen. Zo houden we de impliciete klimaatontkenning – en daarmee het onrecht – samen in stand.

Ecosabotage

Bij actievoeren denk je al gauw aan klimaatmarsen of snelwegblokkades, maar volgens Harriët is er nóg een belangrijke vorm van protest: ecosabotage. Denk aan activisten die kolentransporten tegenhouden of olieraffinaderijen stilleggen. Het zijn vormen van directe actie: activisme dat het onrecht rechtstreeks bestrijdt.

De Zweedse ecooloog Andreas Malm schreef er het boek *How to blow up a pipeline over*; Harriët voorzag de Nederlandse vertaling *Eco-sabotage* van een introductie.

Het verschil met andere vormen van activisme zit ’m in het doel, legt ze uit. “Bij burgerlijke ongehoorzaamheid, zoals een snelwegblokkade, kies je er actief voor om de wet te overtreden om je punt kracht bij te zetten. Je laat zien dat je bereid bent de gevolgen daarvan te dragen en wilt zo een groot publiek overtuigen van het belang van de zaak. Hetzelfde geldt voor demonstraties en petitities: daarmee wil je iets communiceren aan een groter publiek. Dat zijn allemaal vormen van indirecte actie. Bij directe actie is het doel niet alleen om een publiek te overtuigen, maar om het onrecht direct te stoppen.”

MAPA

MAPA staat voor Most Affected Peoples and Areas: de mensen en gebieden die het hardst getroffen worden door klimaatontwrichting. Denk aan mensen in het mondiale Zuiden, zoals inwoners van eilandstaten die hun land langzaam onder water zien lopen. Ook gemarginaliseerde groepen zoals mensen van kleur, oorspronkelijke bewoners, vrouwen en de queergemeenschap lopen onevenredig grote risico’s. Omdat die groepen sociaaleconomisch minder goed af zijn dan gemiddeld, worden zij harder geraakt door klimaatrampen. Dat zag je bijvoorbeeld aan de nasleep van orkaan

KLIMAATRECHTVAARDIGHEID

KLIMAATSCHULD

ECOFASCISME

IMPLICIETE
KLIMAATONTKENNING

ECOSABOTAGE

MAPA

TRAAG GEWELD

Katrina in New Orleans in 2005. Zwarte mensen kregen minder overheidssteun om hun huizen weer op te bouwen en konden minder vaak terugkeren naar huis dan witte, rijkere inwoners. Dat mensen van kleur vaker slachtoffer zijn van milieu-onrecht weten we al decennia, zegt Behnam. “In de jaren 80 werden community's van kleur in de Verenigde Staten bijvoorbeeld harder getroffen door de gevolgen van de groeiende industrie, zoals vervuiling.”

Rechtvaardige energietransitie

“In de transitie van fossiele naar hernieuwbare energie moet je rekening houden met rechtvaardigheid”, zegt Behnam. “Als je niet uitkijkt, worden mensen die al blootgesteld worden aan klimaatrisico's harder geraakt door mogelijke nadelige gevolgen.” Dat gebeurt bijvoorbeeld in landen waar grote bedrijven grondstoffen winnen voor elektrische batterijen en zonnepanelen.

De winning van grondstoffen als kobalt, lithium, zink en koper gaat vaak gepaard met gezondheidsschade en uitbuiting. Kobalt- en kopermijnbouw in Congo leidde tot gedwongen uitzettingen en mensenrechtenschendingen zoals seksueel geweld, brandstichting en mishandeling, zo bleek onder andere uit een rapport van Amnesty International in 2023. Twee jaar eerder bleek uit een rapport van de Britse Sheffield Hallam University dat Chinese bedrijven voor de productie van zonnepanelen gebruikmaken van dwangarbeid. In vrijwel het gehele productieproces is er sprake van uitbuiting van Oeigoeren, een onderdrukte minderheid in China. Mensenrechtenorganisaties waarschuwen daarom dat de energietransitie niet alleen groen, maar ook rechtvaardig moet zijn.

Klimaatwoede

In de klimaatbeweging mag best wat meer ruimte zijn voor woede, vindt Harriët. “Binnen ngo's en actiegroepen heerst het idee dat je een hoopvol verhaal moet vertellen en positief moet blijven. Dat je benaderbaar en vriendelijk moet zijn, omdat mensen anders niet met je willen

samenwerken. Maar het is heel normaal om boos te zijn over klimaatontwikkeling. Terrafurie, noemt de Australische filosoof Glenn Albrecht die emotie.”

Woede kan volgens Harriët juist verbindend zijn. “De filosoof en dichter Audre Lorde beschreef een soort woede die onzelfzuchtig is en draait om onrecht dat anderen wordt aangedaan. Het idee is: een aanval op een van ons is een aanval op ons allemaal. Als er mensen in Bangladesh sterven door een klimaatramp, is dat net zo verkeerd als wanneer dat in België gebeurt. Zo kan woede een motor zijn in de strijd voor rechtvaardigheid.”

Limitarisme

De allerrijksten op aarde hebben niet alleen duizelingwekkend hoge vermogens, maar ook de meest vervuilende levensstijl. Dat is een van de redenen waarom extreme rijkdom zou niet mogen bestaan, betoogt Ingrid Robeyns, filosoof en hoogleraar aan de Universiteit Utrecht. Ze muntte de term limitarisme: het idee dat een wereld waarin niemand extreem rijk is beter en rechtvaardiger zou zijn. In haar gelijknamige boek legt ze uit dat die gedachte ook opgaat voor het klimaat. Rijken stoten immers veel meer broeikasgassen uit dan arme mensen: ze hebben grotere huizen, reizen meer, gebruiken privévliegtuigen, kopen meer en beleggen in vervuilende industrieën. Hun gezamenlijke voetafdruk is daarom gigantisch: de rijkste 10 procent van de wereldbevolking is verantwoorde-

lijk voor bijna de helft van de wereldwijde uitstoot.

De levensstijl van de allerrijksten wordt bovendien steeds vervuilender. Vergelijk het met de voetafdruk van de lage en gemiddelde inkomensgroepen in rijke landen, mensen die veel broeikasgassen uitstoten maar niet het allermeest. Hun uitstoot is tussen 1990 en 2019 met ongeveer 10 procent gedaald. De uitstoot van de 1 procent met de grootste voetafdruk is in die periode juist met 23 procent toegenomen. De oplossing ligt volgens Ingrid voor de hand: de vermogens van de rijken belasten en dat geld gebruiken om de energietransitie te versnellen. ■

Harriët Bergman is filosoof en trainer. Ze is verbonden aan de Universiteit Antwerpen en werkt voor Stroomversnellers, een organisatie die trainingen geeft aan sociale bewegingen en ngo's.

Behnam Taebe is hoogleraar Energie- en Klimaatethiek aan de TU Delft en lid van de Wetenschappelijke Klimaatraad, die de regering en het parlement adviseert over klimaatbeleid.

RECHTVAARDIGE
ENERGIETRANSITIE

LIMITARISME

KLIMAATWOEDE

In actie/voor lokale energie

KARIN HOOGTERP

Karin Hoogterp werkt bij energiecoöperatie Grunneger Power. Dankzij de nieuwe Energiewet kunnen ze nu energie delen zonder tussenkomst van de markt.

TEKST: ANNE HAVELAAR BEELD: ROBERT ELSING

“Grunneger Power is in 2011 begonnen met een paar enthousiastelingen die op de fiets sprongen om zonnepanelen aan de man te brengen. Hun gedachte was simpel: we willen duurzame energie gaan gebruiken in Groningen. Inmiddels zijn we uitgegroeid naar een coöperatie met 3.150 leden en twee zonneparken. Onze missie is altijd geweest: regie over eigen energie. Eerst ging dat vooral over mensen helpen om hun huis te verduurzamen. Maar nu kunnen we met de nieuwe Energiewet (die in december 2024 door de Eerste Kamer is aangenomen – red.) een eigen energie-gemeenschap oprichten: we delen onze opgewekte elektriciteit direct met de gebruikers in plaats van dat het eerst het net opgaat.”

Voor iedereen

“We werken aan een systeem waarbij onze leden niet meer afhankelijk zijn van de energiemarkt, maar stroom krijgen van ons eigen zonnepark, voor een eerlijke prijs. We willen dat echt iedereen kan meedoen. Nu is verduurzamen vaak iets voor mensen met een eigen huis en geld voor zonnepanelen. Maar met een energiegemeenschap kunnen we dat collectief regelen. Het mooie van een coöperatie is dat er geen aandeelhouders zijn die winst willen maken. Alles wat we verdienen, gaat terug de coöperatie in. Onze zonneparken zijn volledig met crowdfunding van leden gefinancierd. Door deze parken te koppelen aan de energiegemeenschap kunnen we zelf bepalen hoe we onze energie inzetten en tegen welke prijs.”

Grillen en geopolitiek

“Ik ben hiermee begonnen omdat ik echt impact wilde maken. Het geeft energie om te werken met mensen die dezelfde drive hebben. We hebben niet alleen technische oplossingen nodig, maar ook manieren om mensen erbij te betrekken en samen te laten werken. Daar ligt voor mij de uitdaging.

En dit is pas het begin. Uiteindelijk willen we een coöperatieve energiemarkt opzetten, samen met andere energiecoöperaties in Nederland. Zo worden we minder afhankelijk van de grillen van de energiemarkt en geopolitiek. In Groningen speelt dat extra: we weten hier maar al te goed wat afhankelijkheid van gas betekent.” ■

“We wekken de grond weer tot leven”

Leden van Herenboerderijen op hun land

Landbouwgrond in Nederland is duur, heel duur. Dat staat de verduurzaming van de sector enorm in de weg. Initiatieven zoals Herenboeren en Land van Ons bieden uitkomst.

TEKST: ESMEE DE GOOYER BEELD: HERENBOEREN EN ERWIN DE JONG

Nederland heeft de duurste landbouwgrond van Europa, een gevolg van grootschalige grondspeculatie. Sinds 1955 is landbouwgrond maar liefst zes keer zo duur geworden. En die prijs voert de druk voor boeren op om te intensiveren en gewassen te telen waar ze zo veel mogelijk aan verdienen. Voor duurzame landbouw is maar weinig plaats, terwijl dat wel een vereiste is om de stikstofcrisis op te lossen en de natuur in Nederland te beschermen.

Bij Geert van der Veer daalde dat besef in toen hij bij de Limburgse tak van de Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO) onderzoek deed naar de continuïteit van landbouwbedrijven. Die bleek er slecht voor te staan, vooral bij kleine bedrijven. “Ik dacht toen: shit, als dit zo doorgaat, stijgt die grondprijs harder dan de inkomsten van boeren stijgen. Dan wordt steeds meer landbouwgrond opgekocht door andere sectoren. Vooral de kleine bedrijven zijn de klos.”

Volgens Geert zijn we te ver van de natuur en daarmee ons voedsel af komen te staan. “We worden te veel als consument behandeld en begrijpen niet meer dat er ooit een boer heeft gewerkt voor de pakjes en zakjes die we in de supermarkt kopen.” De overheid schuift ondertussen het maken van broodnodig beleid al 30 jaar vooruit. “En daar kan ik niet tegen. Wat moet ik dan doen: met de minister een pot koffie leegdrinken en niks bereken, of zelf maar aan de slag?” Hij ging op zoek naar een oplossing en bedacht: “We moeten de burger via de boer weer met de bodem verbinden. Een andere

BBB inderdaad, ik had die naam wel willen claimen”, zegt Geert lachend.

Rekensom

Na 10 jaar onderzoek kreeg dat idee vorm in het initiatief Herenboeren. Het begon met een rekensom. “Hoeveel mensen heb je nodig om één professionele boerderij te kunnen laten draaien? Een boerderij die het eten voor die groep mensen produceert dus, en niet voor de markt. Hoeveel appelbomen, bloemkolen en broccoli heb je nodig, hoeveel koeien en ga zo maar door. En dat natuurlijk op een regeneratieve manier, die de bodem herstelt. En: hoeveel grond is daar dan voor nodig? Ik was blij dat er andere mensen om me heen waren die dat veel beter konden berekenen dan ik.” Het optimum bleek te liggen op 250 huishoudens op 20 hectare grond. Die huishoudens vormen een coöperatie en leggen elk 2,5 duizend euro in. Ook betalen ze een maandelijkse contributie. Als ze willen, kunnen zij meewerken op het land, of lid worden van het bestuur. De coöperatie is eigenaar van het bedrijf en pacht de grond voor langere tijd. De boer is bedrijfsleider en werkt in loondienst, met een vast inkomen. De huishoudens delen de oogst, hoe groot of klein die ook is.

In totaal zou er voor alle Nederlanders zo’n 700 duizend hectare nodig zijn. “Dat er ooit zo veel Herenboerderijen zullen komen, is geen realistische

gedachte natuurlijk, maar het past wel in Nederland. Dat was belangrijk voor mij”, vertelt Geert. De eerste Herenboerderij begon hij 10 jaar geleden zelf, in het Brabantse Boxtel. Inmiddels zijn er 23 Herenboerderijen en zo’n 35 initiatiefgroepen die er ook een willen beginnen.

Gebrek aan grond

Die groepen gaan zelf op zoek naar grond. In het gebied waar ze een Herenboerderij willen starten, praten ze met boeren die om wat voor reden dan ook hun grond niet meer willen gebruiken. Zo proberen ze een grondeigenaar te vinden die het wil verpachten. Soms krijgen ze hulp van andere organisaties, zoals Natuurmonumenten, of van een gemeente. Soms werkt die laatste juist tegen. Het lukt dan ook niet altijd om grond te vinden: sommige initiatiefgroepen hebben zichzelf opgegeven omdat het na jaren zoeken niet lukte. “Als grond vinden geen probleem zou zijn, zouden we elk jaar wel acht boerderijen erbij krijgen”, zegt Geert. “De problemen zijn erger geworden sinds het mislukken van het landbouwakkoord en het aantreden van dit kabinet. Het beleid is nu om geen beleid te hebben, door die onzekerheid lijken boeren meer geneigd hun grond vast te houden en niet voor lange tijd te verpachten.”

Wat is de oplossing voor het probleem? Er zijn veel boeren die wel willen verduurzamen, maar dit niet kunnen omdat het te duur is of omdat er een tijd minder opbrengst is. Herenboeren kan uitkomst bieden: “Als we opschalen naar 2 duizend leden per Herenboerderij in plaats van 250, kunnen we 100 hectare grond naar regeneratieve landbouw tillen – samen met de oorspronkelijke boer. We nemen de producten gegarandeerd af, dus kunnen we voorwaarden stellen, zoals geen bestrijdingsmiddelen gebruiken en regeneratief werken.” Om genoeg mensen aan te trekken, moet het Heren-

Geert van der Veer

boeren-concept wel aangepast worden, bijvoorbeeld door een winkel toe te voegen. Dat maakt het laagdrempeliger om lid te worden en makkelijker om op te schalen.

Netwerk

Inmiddels heeft Geert een netwerk van stichtingen opgebouwd die allemaal op een andere manier duurzame landbouw makkelijker willen maken. Stichting Plaatsen vormt een kennisnetwerk van burgers, boeren en locaties die ervaringen kunnen uitwisselen. Met Caring Farmers ondersteunen regeneratieve boeren elkaar. Als het niet lukt om pachtgrond te vinden, gaat Aardpeer op zoek naar grond om te kopen – met behulp van crowdfunding en soms samen met andere initiatieven. Zo kocht Aardpeer in oktober 2024 samen met Land van Ons 13 hectare voor de Jonge Voedselbosboeren. De vier twintigers hebben inmiddels 17 duizend bomen aangeplant in Voedselbos De Laar in het Gelderse Elst. Een Herenboerderij in de buurt gaat een deel van het perceel gebruiken.

Land van Ons heeft net als Herenboeren grootse plannen: er moet een 'ecologische hoofdstructuur' in Nederland komen, maar dan voor regeneratieve landbouwgrond, van 300 duizend hectare. Dat is 15 procent van de landbouwgrond. In plaats van grond te pachten, kopen ze het. De leden van de coöperatie betalen 30 euro per jaar, waarvan een derde gebruikt wordt voor de aankoop van grond en de rest voor andere kosten van de organisatie, zoals planten en heggen. Ze kunnen natuurlijk ook extra grond kopen. Wanneer een perceel gekocht is, stelt Land van Ons een beheerplan op samen met universiteiten, onderzoeks-

bureaus, de boer en andere geïnteresseerden. De boer kan vervolgens de grond pachten tegen een schappelijke prijs. Land van Ons is inmiddels eigenaar van 350 hectare grond.

Geen villawijk

Erwin de Jong pacht sinds 2023 een perceel van 7 hectare van Land van Ons: Tuinderij WIJdehorst in Wassenaar. "Over het perceel was al een tijd wat gedoe", vertelt Erwin. Het had niet veel gescheeld, of het was gekocht door een projectontwikkelaar die er villa's wilde neerzetten. De gemeente had liever een alternatief en ook omwonenden zagen de nieuwe villa's niet zitten. Een van hen haalde Land van Ons erbij. "De eigenaar van het perceel wilde liever aan hen verkopen", zegt Erwin. "De villa's kwamen er niet. En Land van Ons had een mooi perceel: het ligt aan de Rijksstraatweg, een mooie plek waar heel veel mensen langskomen." Erwin hoorde toevallig over de aankoop, via een vrijwilliger bij de kleine zelfoogsttuin die hij toen beheerde. "Dat was een heel goede tip! We presenteerden ons idee en daar waren ze heel enthousiast over. Een paar maanden later konden we beginnen." WIJdehorst is nog in opbouw

"Sommige mensen blokkeren een snelweg, ik doe dit. We werken allemaal aan hetzelfde"

– een deel van de grond was uitgeput door bollenteelt en op een ander gedeelte lag worteldoek. "Dat hebben we met een hele hoop vrijwilligers weggehaald", vertelt Erwin. "Er lag heel oude, dode zandgrond onder, bijna woestijnzand. Dat zijn we weer tot leven aan het wekken, stukje bij beetje. Er komt al mooie groente uit en nu, na een jaar, zoemt het alweer van het leven."

Aan vrijwilligers is gelukkig geen gebrek bij WIJdehorst, want alles wordt met de hand geplant. Er is een voedselbos, een bloemenpluk- en moestuin waar mensen zich op kunnen abonneren en een theekwekerij met theetuin. Er is een winkel (in aanbouw) en een ruimte die te huur is voor evenementen. WIJdehorst is een coöperatie: er zijn nog certificaten te koop waarmee je mede-eigenaar kunt worden van het bedrijf.

Erwin maakte pas 3 jaar geleden de omslag naar boer, samen met zijn partner die een opleiding volgde voor bio-dynamische landbouw. "As we speak is er achter mij een hele groep vrijwilligers aan het werk. Het is nog steeds wat onwettelijk, ik heb echt geluk gehad."

Werken aan hetzelfde

Land van Ons, Aardpeer, Herenboeren, Lenteland... Er zijn inmiddels een hoop initiatieven om uit te kiezen. Bijten die elkaar niet? Daar is Geert stellig in: "Nee, het gaat om handelingsperspectief. Sluit je aan, bij wat dan ook. De beweging moet zo groot mogelijk worden. Daar werk ik nu 12 jaar aan. Mijn eigen motivatie zit 's ochtends aan de ontbijt tafel", zegt hij, doelend op zijn kinderen. "Sommige mensen blokkeren een snelweg, ik doe dit. We werken allemaal aan hetzelfde." ■

Doe het lekker zelf/groenten hergroeien

Een beter milieu: waar begin je? Bij de grote vervuilers, natuurlijk. Maar je kunt ook zelf aan de bak! Door groenteresten opnieuw te laten groeien, bijvoorbeeld. Doe-het-groener Hilde Wijnen probeert het uit en begint een kontjeskwekerij.

TEKST: HILDE WIJNEN ILLUSTRATIES: PÉPÉ SMIT

Kweken met kontjes

Goedkoop, duurzaam en gemakkelijk: van verschillende kanten bereiken mij de laatste tijd veelbelovende berichten over het opnieuw laten uitgroeien van restjes groenten. Zo vertelt iemand me al jaren geen bosuitjes meer te hoeven kopen en hoor ik een lyrisch verhaal over een galerijflat die veranderd is in een weelderige moestuin. En dat allemaal dankzij het planten van stronkjes, kontjes en zaadjes van gebruikte groenten. Nu heb ik alleen twee vensterbanken van beperkte afmetingen tot mijn beschikking, maar dat is misschien juist wel behapbaar als je ook nog duizend andere dingen te doen hebt, dacht ik zo. Dus, hup, weg met al mijn vensterbank-prullaria, de kontjeskwekerij is geopend!

Kontjes, hoedjes en steeltjes

Voor ik van start ga, doe ik een onderzoekje. Welke groenten zijn eigenlijk geschikt om opnieuw te laten groeien? Het internet staat vol tips die niet allemaal even eenduidig zijn, maar na een tijdje begint op te vallen dat een stuk of tien groenten steeds opnieuw worden genoemd. Vooral bosui, sla en bleekselderij oogsten veel succes. Ik besluit met die drie te

straks nieuwe champignons uit, als ik de verhalen mag geloven. Mmm, ik verheug me er nu al op!

Een nieuw blaadje

Keihard werken hoor, zo'n kwekerij. Elke dag moet het water in de bakjes ververs worden en dat moet heel precies gebeuren: als er te veel water in staat, krijg je snotterige stronken en daar wordt niemand blij van. Maar ik houd alles goed bij en zie na een paar dagen de bosuitjes de lucht al inschieten. Je hoeft er bijna geen geduld voor te hebben. De sla en de bleekselderij nemen wat meer tijd, maar ook daar is na een week al iets veranderd. In het midden van de stronkjes groeit – heel piep, maar onmiskenbaar – het begin van een nieuw blaadje.

Na twee weken zijn de bosuien bijna net zo groot als ze waren toen ik ze kocht, hebben de sla en de bleekselderij meerdere nieuwe blaadjes en groeien er aan de onderkant bovendien voorzichtig nieuwe wortels uit. Nog even en ze kunnen in een pot met aarde gezellig groot groeien. Ook de wortels zien er blij uit. Echt nieuwe wortels kunnen het niet worden, maar uit de kontjes komt wel frisgroen loof op. Lekker om pesto van te maken of als tussendoortje voor de cavia's. Alleen in de pot met champignons is nog niks te zien. Maar ik geef niet op. Ik houd de aarde vochtig, zoals ik in verschillende instructies gelezen heb, en moedig ze ondertussen aan om vooral hun steeltjes uit te slaan.

Het noodlot

Dan slaat het noodlot toe. Ik word ziek en lig een paar dagen compleet voor pampus. De kontjeskwekerij wordt aan zijn lot overgelaten. Als ik weer bij mijn positieven ben, is de ene helft van de vensterbanktuin uit-

gedroogd en de andere helft veranderd in snot. Mijn hele experiment kan subiet de gift-bak in. Met de groenten die nog in mijn koelkast liggen, zet ik zo snel mogelijk een nieuwe kwekerij op, maar van de nieuwe lichting komt niets terecht. Uit de wortelhoedjes komt geen loof, de bleekselderij verandert langzaam in een armetierige stronk en ook de andere kontjes hebben er dit keer geen zin in. Ik vermoed dat het aan de kwaliteit van het restmateriaal ligt. Beter werken met verse groenten dan met exemplaren die al een tijdje in de koelkast liggen te vegeteren.

Kontjeskwekerij 3.0

Nog een keertje dan, dit moest toch makkelijk zijn! Ik koop frisse sla, een bundeltje bosui, een flinke paksoi, een joekel van een bleekselderij, een prei, wortels en een stel kastanjechampignons. Thuis

doe ik wat de eerdere keren ook deed, behalve bij de champignons: ik stop de steeltjes nu half onder de grond in plaats van helemaal. Volgens weer een andere instructie is dat dé manier. Ook doe ik een vergeten aardappel en een stuk overgebleven gember in een pot met aarde. Elke dag een beetje water en er komt een plantje tevoorschijn, is de theorie.

Pracht van een paksoi

Gelukkig hebben deze kontjes weer pit. De kwekerij groeit en bloeit opnieuw. Het gaat iets langzamer dan de allereerste keer, zo lijkt het, maar dat mag de pret niet drukken. Het blijft een leuk gezicht, zo'n vensterbank vol dapper opkomend groen. Niet alles lukt. De champignonsteeltjes laten het wederom afweten en ook de gember doet niks. De paksoi is wel een gouden greep. Die

groeit na een paar weken uit tot het topstuk van de kontjeskwekerij. Bovenin ontvouwen zich drie grote bladeren en aan vier kanten komen kleine vertakkingen uit het oorspronkelijke restdeel. Als de wortels groot genoeg zijn en het stronkje een beetje slijmerig wordt, zet ik de paksoi in een bak met potgrond en compost. Nog eventjes wachten en de eerste oogst is binnen! Zelfvoorzienend zal ik er niet van worden, maar ik heb straks in ieder geval bljie cavia's. ■

Doe het lekker zelf (en nu jij)!

1

Sla, bleekselderij, paksoi, prei, bosui: gooi de kontjes en stronkjes van je groenten niet weg maar zet ze in een laagje water.

2

Zorg dat de kontjes genoeg licht krijgen en dat ze het lekker warm hebben.

3

Ververs elke (of op zijn minst om de) dag het water.

4

Kijk of er wortels groeien en of die sterk genoeg zijn. Zo ja, dan kun je de stronkjes in de aarde zetten waar ze groter kunnen groeien. De bosuitjes mogen in water blijven staan.

5

Oogst je eigenhandig opgekweekte groente en smullen maar!

“De luchtvaart verduurzamen heeft geen zin als we steeds meer vliegen”

Duurzame brandstoffen, aerodynamische toestellen, efficiënte motoren: de luchtvaartindustrie kan nog zulke innovatieve technologieën ontwikkelen, als we almaar meer gaan vliegen heeft het allemaal weinig effect op het milieu. Dat constateerde Finlay Asher toen hij als luchtvaartingenieur bij Rolls-Royce plc – een van de grootste bouwers van vliegtuigenmotoren ter wereld – werkte aan schonere verbrandingsmotoren. Hij zegde zijn baan op en startte Safe Landing. Met het creëren van een zo groot mogelijke community van professionals uit de luchtvaartindustrie hoopt hij de toekomst van onze planeet én de luchtvaartsector veilig te stellen.

Wat is Safe Landing?

“We zijn een internationale beweging van mensen die in de luchtvaartindustrie werken of werkten en inzien dat de huidige groei van de sector niet houdbaar is. Sommige leden zijn net als ik luchtvaartingenieur, maar er zijn ook piloten, flight attendants, managers en luchtverkeersleiders bij ons aangesloten. Wat ons verbindt, is dat we ons oncomfortabel voelen bij de negatieve impact van vliegen op het milieu, maar ook het belang van de luchtvaart inzien. Vliegen brengt culturen bij elkaar en laat ons de schoonheid van de planeet ervaren. Bovendien is het niet realistisch dat de luchtvaart zal verdwijnen.

De enige manier om zowel het klimaat als de luchtvaart te redden, is dat we ‘anders’ gaan vliegen: minder vaak, minder snel en minder ver. Daarmee kunnen we ook zorgen voor baanzekerheid voor de mensen die in de luchtvaartindustrie werken. De klimaatcrisis zal vroeg of laat leiden tot een grote crash van de sector, bijvoorbeeld doordat er ineens veel restricties worden opgelegd. De coronacrisis heeft al laten zien wat er dan gebeurt. Het kan enorm veel banen kosten en leiden tot slechtere arbeidsomstandigheden.”

Hoe zorgt ‘anders’ vliegen voor baanzekerheid?

“Doordat de juiste transitie ook weer nieuwe banen kan opleveren, zoals de ontwikkeling van kleinere en langzamere toestellen, elektrische- en waterstofmotoren, en het transformeren van luchthavens. Ook worden weer nieuwe banen gecreëerd in andere sectoren, zoals de energiesector. Voor duurzame brandstoffen is veel hernieuwbare energie nodig. Hoe de transitie er concreet uit ziet, staat nog niet vast. Waar het vooral om gaat, is dat de transitie rechtvaardig verloopt. Dat betekent dat werknemers serieus genomen en gehoord moeten worden, en strategieën niet – zoals nu – puur gericht moeten zijn op kortetermijnwinst.”

Je hebt zelf jarenlang in de sector gewerkt. Waarom heb je je baan opgezegd?

“Omdat ik me steeds meer bewust werd van de beperkingen van technologie. Toen ik met dit werk begon, maakte ik me al zorgen om het klimaat. Ik wist dat vliegen vervuילend was, maar dacht daar juist wat aan te kunnen doen door te werken aan meer efficiëntie. Maar die efficiëntie wordt teniet gedaan doordat we steeds meer gaan vliegen. Elke 15 jaar verdubbelt het aantal vluchten, terwijl vliegtuigen in diezelfde tijd maar 10 procent efficiënter worden. Netto wordt het dus alleen maar vervuilerder. Dat weten de CEO’s en beleidsbepalers zelf ook wel, maar dat gaan ze natuurlijk niet erkennen. Van deze misleiding wilde ik niet langer onderdeel uitmaken.”

Met andere woorden: met technologie gaan we het niet redden.

“Ik zeg niet dat we moeten stoppen met het werken aan duurzamere en efficiëntere technologie. Het voordeel hiervan verdwijnt alleen als we almaar meer gaan vliegen. Bovendien boeken we met de huidige innovaties maar minimale winst per vlucht. Dat is ook iets waar we voor pleiten: wees eerlijk over de beperkingen van technologie en brandstoffen, en erken dat er veel meer nodig is. Daarbij is ook een rol weggelegd voor overheden. We hebben strengere regelgeving nodig. Als je bijvoorbeeld hogere belasting heft op fossiele brandstoffen, de capaciteit van luchthavens inperkt of CO₂-budgetten instelt, gaat de industrie vanzelf oplossingen bedenken die echt wat bijdragen aan het klimaat.”

Hoe proberen jullie met Safe Landing verandering teweeg te brengen?

“We werken vanuit het idee van *Workers’ Assemblies*, democratische overlegorganen. Er zijn natuurlijk al vakbonden, maar die richten zich vooral op onderwerpen als loonsverhoging of werkomstandigheden. Wij willen echt een structurele en radicale verandering van de industrie, gericht op duurzaamheid. Veel van wat we doen is gericht op het samenbrengen van mensen. We organiseren bijvoorbeeld groepsdiscussies waarin leden hun zorgen en kennis delen over ontwikkelingen, en *expert talks* waarbij specialisten ons voorlichten over beleid, technologie of klimaatimpact. Deze input is belangrijk om onze community goed te informe-

ren, zodat we vervolgens van ons kunnen laten horen in het publieke en politieke debat. We schuiven bijvoorbeeld aan bij overheidsconsultaties over de uitbreiding van vliegvelen en spreken in de media en op evenementen. Daarnaast voeren we het gesprek binnen de industrie. Onze bottom-upbenadering is hierbij onze kracht. Werknemers weten hoe de bedrijven en strategieën in elkaar zitten en kunnen makkelijker mensen hoog in de organisatie bereiken. Die zijn ook eerder bereid om met hun eigen werknemers te praten dan met mensen van buitenaf. Maar we willen geen wij-zij-denken creëren. Er is al genoeg polarisatie. We moeten deze transitie samen vormgeven, anders gaat het ons allemaal schaden. Natuurlijk heb je voor verandering mensen nodig die op felle toon actie voeren, maar wij zetten in op een genuanceerd en gedetailleerd gesprek. Dat ontbrak er nog.”

Werkte die aanpak?

“Het succes is lastig te meten. Een vliegtuigbouwer of -maatschappij gaat niet ineens haar hele strategie omgooien en ook veranderingen in regelgeving gaan traag. Ik zie wel dat onze community steeds groter wordt en dat de aandacht voor ons groeit. Dat vergroot onze kracht. Maar of ik optimistisch ben of niet, doet er uiteindelijk niet toe. Feit is dat dit moet gebeuren en dat we daarvoor moeten vechten. Hoe uitdagend en lang de weg ook is. Ik ben niet iemand die zomaar opgeeft.”

Zie je jezelf nog terugkeren in de industrie?

“Ik beschouw mezelf nog steeds als onderdeel van de industrie. Maar om weer als luchtvaartingenieur aan het werk te gaan, moet de industrie wel eerst met de juiste transitie de weg voorwaarts inslaan. Dat is ook de metafoor van Safe Landing: wanneer zich tijdens een vlucht problemen voordoen, maakt de piloot een noodlanding. Je gaat pas weer verder als het verantwoord is. Dat betekent dat de luchtvaart haar CO₂-uitstoot onder controle moet zien te krijgen en drastisch moet verminderen.”

Commentaar

Paul Peeters en Ton Sleds reageren op Finlay Asher. Zie volgende pagina

Wil de luchtvaart een duurzame toekomst hebben, dan moeten we veel minder vaak, minder ver en minder snel gaan vliegen, vindt luchtvaartingenieur Finlay Asher. Met Safe Landing probeert hij samen met andere werknemers de industrie en beleidsmakers van onderop te bewegen tot échte verduurzaming.

TEKST: HIDDE JANSSEN BEELD: SHUTTERSTOCK

Paul Peeters

Emeritus professor Duurzaam Transport en Toerisme

“Wat me met name aanspreekt aan Safe Landing, is de genuanceerdheid van hun verhaal. De discussie over de luchtvaart is vaak heel zwart-wit. De industrie houdt ons voor dat we onbeperkt kunnen blijven vliegen, want met technologie lossen we de milieuproblemen wel op. Vanuit de activistische kant klinkt

“We houden ons voor dat vliegen noodzakelijk is, maar het is eigenlijk een ontzettende luxe”

weer dat techniek niks oplost en dat we moeten stoppen met vliegen. Maar beide verhalen zijn niet juist en helpen het debat niet vooruit. Stoppen met vliegen is niet aan de orde, maar het moet wel wat minder. Alleen een niet-groeiende luchtvaart kan met technologische oplossingen, zoals schone brandstoffen en nieuwe type vliegtuigen, emissievrij worden.

Wat ik wel mis in het verhaal van Finlay is de bredere blik op toerisme en reizen. De luchtvaart dekt daar maar een kwart van. Driekwart reist dus met auto, trein of boot. Misschien zijn die wat minder comfortabel en snel, maar ze kunnen ons naar genoeg plekken brengen. We houden ons voor dat vliegen noodzakelijk is, maar het is eigenlijk een ontzettende luxe. Extra mensen die in de toekomst in de luchtvaart gaan werken, kunnen prima terecht in andere sectoren. Vliegtuigbouwkundig ingeni-

eurs heb je bijvoorbeeld ook nodig voor het ontwikkelen van windturbines of aerodynamische snelle treinen. En er zijn genoeg branches waar dienstverlenend personeel, zoals flight attendants, van pas komt. Het belangrijkste dat nu moet gebeuren, is capaciteitsbegrenzing. Als je wereldwijd beperkingen oplegt op het aantal vluchten van luchthavens, zorg je voor schaarste in aanbod, wat weer leidt tot hogere ticketopbrengsten. Daarmee kan de industrie bijvoorbeeld investeren in synthetische brandstoffen en zero-emissievliegtuigen in de wat verdere toekomst. De hogere ticketprijzen helpen ook om de groei te verminderen en zelfs krimp te realiseren. Dat betekent ook dat sommige luchtvaartmaatschappijen zullen omvallen en vliegen misschien nog meer voor de elite wordt. Maar moeten we daar wakker van liggen? Ik denk het niet, er zijn grotere problemen om ons druk over te maken.”

Ton Sledsens

Beleidsmedewerker Klimatrechtaardigheid en Mobiliteit bij Milieudefensie

“Het is belangrijk dat werknemers uit de industrie hun zorgen kunnen uiten over de klimaatimpact van de luchtvaart. Voor iemand die bij een bedrijf werkt, is het vaak lastig om je intern hierover uit te spreken. Bij Safe Landing word je wel gehoord en kun je samen nadenken en praten over hoe het anders moet. Daarom is het geweldig dat deze club er is. Op deze manier kun je van binnenuit de bubbel van eindeloze groei doorprikken

en werken aan een duurzame toekomst van de industrie. Een toekomst waarin je voldoet aan de doelen van het Parijs-akkoord én oog hebt voor de baanzekerheid van werknemers. Net als Safe Landing is Milieudefensie niet tegen de luchtvaart, maar wel tegen de schadelijke effecten ervan, die door de groei al maar toenemen. We richten ons onder meer op het misleidende verhaal dat de industrie vertelt. KLM vertelt burgers al 25 jaar groene praatjes. Ondanks dat ze regelmatig worden teruggeflo-ten door de Reclame Code Commissie blijven ze daar gewoon mee doorgaan. We proberen de zogenaamd ambitieuze klimaatplannen van KLM te ontmaskeren door ze te laten doorrekenen. Dan blijkt

“Luchtvaartbedrijven moeten zorgen voor een goede vertrekregeling of omscholing van werknemers”

dat ze niet gaan zorgen voor 50 procent minder uitstoot in 2030, maar juist voor 6 procent meer uitstoot. Die misleiding is niet alleen kwalijk richting de buitenwereld, maar ook richting de eigen werknemers. Die krijgen namelijk het idee dat het de goede kant op gaat en dat hun baan niet in het geding is. Terwijl vroeg of laat de wal het schip zal keren. Als je wel het eerlijke verhaal vertelt, kun je gaan werken aan een sociaal plan. Het is heel gebruikelijk dat bedrijven zich aanpassen aan de tijd. Voor luchtvaartbedrijven is dat niet anders. Die moeten zorgen voor een goede vertrekregeling of dat werknemers zich kunnen omscholen. Maar daarvoor moet je wel kijken naar de persoonlijke belangen van werknemers en niet – zoals nu – enkel naar het winstbelang van de aandeelhouders.” ■

KOEN VAN SWAM

Koen van Swam werkt bij een van de oudste en grootste energiecoöperaties van het land: Coöperatie Deltawind op Goeree-Overflakkee.

TEKST: ANNE HAVELAAR BEELD: ROBERT ELSING

“Deltawind begon 35 jaar geleden met een groepje eilandbewoners dat hun eigen windturbine wilde neerzetten. Nu wekken we stroom op voor duizenden huishoudens. Het doel is nog steeds hetzelfde: energie lokaal opwekken en de gemeenschap ervan laten profiteren. Sinds 10 jaar helpen we via het energieloket bewoners ook met energiebesparing en de overstap naar aardgasvrij.”

Onze stroom

“We wekken met onze windmolens stroom op, maar het is niet onze stroom. Die wordt namelijk verkocht aan een energieleverancier. Tijdens de energiecrisis in 2022 verdienden wij veel geld doordat de stroomprijzen enorm stegen, terwijl onze leden juist duur

moesten inkopen. Dat voelde krom. Toen dachten we: zouden we die stroom niet direct aan de leden kunnen verkopen? In een pilot met 150 deelnemers onderzoeken we nu hoe we hun verbruik beter kunnen laten aansluiten op lokale opwek. Met een stroomplanner zien ze wanneer het 't beste moment is om stroom te gebruiken. Hoe beter dat lukt, hoe stabiel en voordeliger de prijs. Ook kijken we naar gezamenlijke opslag, zoals een batterij. De energiecrisis leverde ons een flinke buffer op. Een deel daarvan hebben we teruggegeven aan onze leden, en we hebben samen met de gemeente een energiebank opgezet om mensen met een hoge energierekening te ondersteunen. Daarnaast hebben we een circulair kantoor met ontmoetingsruimte voor

buurtbewoners gebouwd, het Energiehuis.”

Idealisten en investeerders

“Windmolens roepen altijd discussie op. Veel plekken op Goeree-Overflakkee waren door de provincie al aangewezen als zoekgebied voor windenergie. Toen dachten we: als ze er toch komen, laten we dan zorgen dat we er als gemeenschap iets aan hebben. Dat helpt ook met het draagvlak. We hebben een diverse achterban: van donkergroene idealisten tot mensen die het gewoon een slimme investering vinden. Die combinatie werkt. Ik vind het bijzonder wat een lokale coöperatie kan betekenen voor de omgeving. Hier zie je de energietransitie echt voor je neus gebeuren.” ■

Het gevaar van schijnoplossingen

Samenwerking met partnerorganisaties van over de hele wereld heeft de afgelopen jaren tot mooie resultaten geleid. Europese wetgeving werd versterkt, schijnoplossingen werden ontmaskerd. Nu staat dat internationale werk door bezuinigingen onder grote druk.

“Het is echt een trend. De Verenigde Staten zijn gestopt met USAID, inclusief natuurprojecten.

De Europese Commissie en Europese overheden – het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Duitsland – zetten het mes in de budgetten voor ontwikkelings-samenwerking. Dat geld wordt in het Verenigd Koninkrijk overgeheveld naar de defensiebegroting.” Aan het woord is Danielle van Oijen, bossenexpert bij Milieudefensie. Ook in Nederland heeft het Ministerie van Buitenlandse Zaken draconische bezuinigingsmaatregelen aangekondigd.

Die bezuinigingen treffen ook de internationale programma's waar Milieudefensie onderdeel van is. Voor een van die programma's, de Green Livelihoods Alliance (GLA), was Danielle de afgelopen 8 jaar actief. Binnen het programma werken meer dan 70 organisaties over de hele wereld samen. “Alle groepen in de alliantie hebben nauwe banden met de mensen wier land wordt bedreigd met ontbossing door soja-boeren, houtkap of palmoliebedrijven. Die bedrijven zijn vaak grote multinationals, door Europese banken en pensioenfondsen gefinancierd. Het is heel lastig om zo'n bedrijf aan te pakken als iedereen dat in z'n eentje gaat doen. Juist door internationaal samen te werken kunnen we die bedrijven echt raken.”

‘Duurzame’ palmolie

Behalve het GLA-programma komt eind dit jaar nog een tweede internationaal samenwerkingsverband te vervallen: de Fair, Green and Global alliantie. Milieudefensie maakt gelukkig ook nog deel uit van het Friends of the Earth International-netwerk (FoEI). “En dat blijft wél bestaan”, benadrukt FoEI-coördinator bossen en biodiversiteit Nele Marien. “De kruisbestuiving tussen alle zuster-organisaties zal dus ook zeker blijven bestaan.”

De meerwaarde van die kruisbestuiving heeft zich in het verleden al vaker bewezen. Een goed voorbeeld is de zogenaamde Roundtable on Sustainable Palm Oil

(RSPO), een organisatie die in 2004 werd opgericht om de productie van palmolie te verduurzamen. “Dat was totale green-washing”, vertelt Nele. “De bedrijven die het keurmerk kregen, bepaalden zelf of ze aan de voorwaarden voldeden. Daar was geen controle op; zelfs als er klachten werden ingediend, kwamen er geen sancties. Het was een schijnoplossing.”

Maar hoe onderbouw je zo'n verhaal? “Daarvoor hadden we het onderzoekswerk van Milieudefensie. Samen met de FoE-partner in Liberia is heel precies in kaart gebracht: dit stuk land is ingenomen door dat palmoliebedrijf, zoveel hectare is ontbost en dit zijn de mensenrechtenschendingen die hebben plaatsgevonden. Met ons netwerk hebben we ogen en oren ter plaatse.”

“Juist door internationaal samen te werken, kunnen we bedrijven echt raken”

“Dat laatste is de crux”, beaamt Danielle. “De relatie met de gemeenschappen is de basis, want daar zit alle informatie. Zij weten precies welke overtredingen er zijn geweest, waar illegaal is gekapt. Op basis van die informatie kun je bedrijven verantwoordelijk houden voor de schade en erger voorkomen. De lobbymacht van bedrijven is enorm. Wat je daar het beste tegenover kunt zetten, is een concreet verhaal van mensen die vertellen: ons land is ingenomen door palmoliebedrijven met RSPO-certificering, dat keurmerk betekent helemaal niets.”

Bossenwet

Die verhalen hebben ook een rol gespeeld bij de totstandkoming van de Europese Bossenwet die in 2023 werd

aangenomen, vertelt Danielle. “Mensen uit Liberia en Indonesië kwamen in Brussel vertellen over landroof en ontbossing door palmoliebedrijven die – bleek uit onderzoek van Milieudefensie – aan de Europese markt leveren of met Europees geld uitbreiden. Dat verhaal brachten zij rechtstreeks naar de Europese Commissie en het Europees Parlement.” Die gesprekken zijn erg belangrijk geweest, denkt Danielle. “Een gesprek tussen Tweede Kamerleden of de Europese Commissie en een Nederlandse ngo zoals Milieudefensie blijft heel formeel en technisch. Maar als zij mensen spreken die doodsbereidingen krijgen omdat ze hun rechten verdedigen, en daar dag in dag uit mee leven, komt dat echt binnen. Dat zie je gewoon gebeuren tijdens zo'n gesprek. Daarna gaat het niet meer over technische komma's en punten, maar over wat we willen bereiken met zo'n wet. En hoe we dat voor elkaar krijgen.”

Het doel van de Bossenwet is helder: ervoor zorgen dat er voor producten die in de Europese Unie verkocht worden geen ontbossing heeft plaatsgevonden of wetten worden overtreden. En zonder de inbreng van mensen uit Liberia – en Indonesië, Colombia en nog veel meer landen – was dat nooit gelukt, betoogt Danielle. “Zij kwamen steeds opnieuw vertellen dat certificering niet werkt, dat er nog steeds ontbossing was en dus nog steeds landroof. Ik weet zeker dat als die groepen niet zo hard tegen certificering hadden geageerd, het zomaar onderdeel van de wet had kunnen worden. Dan hadden we de belangen van de industriële landbouwsector ook nog eens in wetgeving verankerd. Nu is letterlijk in de wet opgenomen dat certificering niet voldoende is om te voldoen aan de Bossenwet. Dat is enorme winst.”

Meer schijnoplossingen

Ook WALHI, de Indonesische tak van Friends of the Earth waar Milieudefensie al tientallen jaren nauw mee samenwerkt, heeft zich de afgelopen jaren geoord in de campagne tegen certificering van palmoliebedrijven. Maar er zijn meer schijnoplossingen die zij proberen te

Internationale samenwerking

Waduwabati Suyá (Associação Indígena Kisêdjê) en Uli Arta Siagan (WALHI) tijdens een hoorzitting in de Tweede Kamer over de Bossenwet

Fanny Tri Jambore (WALHI)

Tatiana Rodríguez (Censat)

ontmaskeren. “Ook LNG (liquid natural gas – red.) is een vorm van greenwashing, net als de koolstofmarkt”, zegt Agus Dwi Hastutik, coördinator internationale samenwerking bij WALHI. Op de koolstofmarkt kunnen koolstofkredieten – vergunningen of emissierechten – gekocht en verkocht worden. Bedrijven kunnen zo CO₂ blijven uitstoten, zolang ze dat maar compenseren. “Er zijn veel groepen die dat als oplossing zien, omdat zij zich focussen op CO₂-uitstoot als oorzaak van klimaatverandering”, vervolgt Agus. “Natuurlijk dragen fossiele brandstoffen veel bij aan de klimaatcrisis, maar als je koolstofhandel als oplossing ziet, dan zie je de dagelijkse realiteit van heel veel mensen over het hoofd. Mensen wier natuurlijke hulpbronnen – hun land, de bossen – worden gebruikt voor CO₂-compensatie, waardoor ze in conflict komen met grote bedrijven.”

“Ook in de internationale klimaatonderhandelingen wordt de koolstofmarkt een belangrijke oplossing genoemd”, vult Danielle aan. “Maar hoe wordt die CO₂ gecompenseerd? Met projecten in zuidelijke landen bijvoorbeeld, waar land wordt ingenomen van inheemse en lokale gemeenschappen, hun bosgebruik aan banden wordt gelegd en schadelijke industriële houtplantages worden

uitgebreid. Milieudefensie eist in haar campagne dat bedrijven zich houden aan het klimaatakkoord van Parijs, maar bedrijven willen daaraan voldoen door CO₂-compensatie. We moeten – en dat geldt voor alle noordelijke ngo’s – heel goed doordringen zijn van de negatieve gevolgen van de koolstofmarkt. Verschillende FoE-groepen slaan nu alarm over deze ontwikkeling die ze razendsnel zien uitbreiden in hun landen.”

Verdienmodel

Een van die groepen is Censat, de Friends of the Earth-partner in Colombia. Zij voeren al jaren campagne tegen koolstofkredieten. Veel van de CO₂-compensatieprojecten in Colombia maken deel uit van het VN-initiatief REDD+ (Reducing Emissions from Deforestation and forest Degradation). Het idee erachter: de CO₂-voorraden die in de bossen liggen opgeslagen, krijgen een financiële waarde toegekend, zodat landen worden gestimuleerd hun bossen te beschermen.

“Die projecten zijn nauwelijks effectief, het is gewoon handel. Maar het klinkt mooi om over natuurbehoud te praten”, zegt Linda Gonzalez, coördinator regenwoud en biodiversiteit bij Censat. “Wat de koolstofmarkt werkelijk inhoudt, hebben we de afgelopen jaren duidelijk

weten te maken. We hebben gemeenschappen geïnformeerd – met documentaires, websites en onderzoeken – over de gevolgen als ze met zo’n project in zee gaan. Meer extractivisme bijvoorbeeld, en landroof. Daarnaast zien we een verband tussen de komst van koolstofprojecten en gewapende groepen, en het verdrijven van mensen van hun land.” Ook de ombudsman heeft onlangs alarm geslagen vanwege de dreiging van gewapende groepen. Toch is het in sommige gevallen gelukt om een project terug te draaien, nadat een gemeenschap er al voor getekend had. “Twee jaar geleden was het nog een gegeven dat REDD+-projecten belangrijk waren voor natuurbehoud en het tegengaan van klimaatverandering. Nu is er ook op overheidsniveau zicht op de werkelijke sociale en milieu-impact ervan.”

Nelson Ravelo, coördinator energie en klimaatrecht bij Censat, vult aan: “Onze regering was heel ambitieus op milieugebied, maar op dit onderwerp hebben ze toegegeven. Koolstofcompensatie wordt nu juist gepromoot, de regering ziet het als een manier om een energietransitie te financieren. En dat is dan een linkse regering. Er komen verkiezingen aan – stel je voor wat er gebeurt als rechts weer wint”

Nog meer schijnoplossingen

Niet alleen de handel in koolstofkredieten is een verdienmodel, ook het schaden van biodiversiteit kan worden gecompenseerd. “Naast klimaatverandering zijn er natuurlijk ook andere grote redenen waarom de biodiversiteit achteruit holt, zoals palmolie, mijnbouw, pesticiden”, zegt Nele. “En bovendien: als je biodiversiteit verliest, verlies je ook klimaatstabiliteit.” Biodiversiteitscompensatie wordt door sommige organisaties aangeboden als dienst aan bedrijven, vertelt Nele, en daarbij hanteren ze twee opties. “Een bedrijf dat een stuk natuur kapotmaakt, omdat het een mijn wil aanleggen bijvoorbeeld, kan een ander stuk land beschermen. Hypothetisch gezien, want in de praktijk is dat stuk land vaak niet bedreigd. Het bedrijf belooft een eventuele, toekomstige aantasting te vermijden, en krijgt daarvoor het recht om dat eerste stuk natuur kapot te maken.”

Optie twee is: het herstellen van onbewoond land. “Maar waar vind je dat? Dat komt meestal neer op landroof”, legt Nele uit. “Bovendien zal er nooit genoeg land zijn om al het biodiversiteitsverlies te compenseren, omdat bedrijven blijven groeien en alsmat meer land nodig hebben. In de praktijk is er trouwens geen enkel voorbeeld van succesvol herstel van bijvoorbeeld een stuk regenwoud.” Ook de schuldenlast van landen waar die projecten plaatsvinden, speelt een rol. “Zij hebben meestal geen middelen om hun biodiversiteit te beschermen en springen dan maar op de kar van biodiversiteitscompensatie. Een bedrijf steekt geld in het herstel van een stuk land, ter compensatie, en dat geldt dan als biodiversiteitsfinanciering. Maar als ik jouw huis platbrand en ik bouw ergens anders een nieuw huis, dan kan ik toch niet zeggen dat ik jou geld heb gegeven? Het klopt van geen kanten en toch wordt het steeds meer gepromoot.”

Wetgeving

Anders dan schijnoplossingen als certificatie en compensatie, kan strengere wetgeving wel echt een stap vooruit betekenen. “Zo’n wet trekt alles gelijk”,

zegt Danielle. De afgelopen jaren zijn er op Europees niveau verschillende wetten aangenomen die bedrijven moeten dwingen zich aan de regels te houden. Naast de al genoemde Bossenwet werd in 2024 de anti-wegkijkwet aangenomen, waarmee bedrijven die diensten of spullen aanbieden in de Europese Unie verantwoordelijk zijn voor misstanden in hun productieketen – zoals slechte arbeidsomstandigheden of milieuvervuiling. Dat bedrijven zich ook echt aan de wet moeten houden, is met de laatste uitspraak in de rechtszaak van Milieudefensie tegen Shell nog eens vastgelegd. “Dat we dat zo moesten bevechten, is eigenlijk absurd”, verzucht Daniëlle.

Helaas komt ook die strengere wetgeving door politieke verschuivingen nu onder druk te staan. De Bossenwet is uitgesteld,

de anti-wegkijkwet wordt afgezwakt tot de zogenaamde Omnibuswet. “De aanval op de Bossenwet hebben we deels af kunnen slaan. Ook weer door veel lobby vanuit activisten die gewoon gingen praten en brieven sturen. Dat was echt een gezamenlijke inspanning.”

Het grote voordeel van wetgeving, vindt Danielle, is dat het de mogelijkheid biedt om bedrijven aan te klagen. “Daarmee berokken je ze economische schade en maak je hopelijk hun bedrijfsmodel minder interessant, zodat er meer ruimte komt voor een andere vorm van productie en consumptie.” Die transitie lijkt een onmogelijke opgave. “Wij kunnen ons daar niet veel bij voorstellen. Maar als ik in Indonesië met WALHI spreek en de bossen inga, wordt dat ineens heel tastbaar. Zij werken op miljoenen hectaren al met kleine boeren aan een nieuw economisch model. Daar kun je zien en ervaren dat het kan: gewassen verbouwen en tegelijkertijd het bos herstellen, zonder mensenrechtenschendingen.”

Ander productiesysteem

WALHI noemt hun nieuwe model de *Ekonomi Nusantara*. “Wij roepen bedrijven die milieumisdrijven begaan ter verantwoording en helpen de gemeenschappen om hun rechten erkend te krijgen”, vertelt

Danielle van Oijen
(tweede van rechts)
na de hoorzitting over
de Bossenwet

Agus. “Het recht om zelf te kunnen beschikken over het land en de bossen. We bouwen aan een duurzame economie die een heel ecosysteem moet vormen. Net zoals de Indonesische overheid een ecosysteem heeft opgetuigd voor de producten van extractieve industrieën. We zijn dus flink ambitieus”, lacht Agus.

De oplossingen die WALHI ondersteunt, bouwen voort op bestaande kennis en praktijken van de gemeenschappen. Zoals in Kalaodi, een dorpje op het eiland Tidore in de provincie Noord-Maluku. De mensen zijn economisch onafhankelijk, ze verbouwen al generaties lang nootmuskaat en kruidnagel. “En die lokale, duurzame economie overleeft te midden van de mijnindustrie die daar ontwikkeld wordt”, benadrukt Agus. “Ik denk dat landen in het mondiale Zuiden, zoals Indonesië, voortrekkers kunnen zijn bij klimaatoplossingen. Maar daarvoor moeten we wel de rol en de dagelijkse realiteit van inheemse en plaatselijke gemeenschappen erkennen.”

Alternatieve financiering

Het wegvallen van de internationale programma's noopt alle partners te zoeken naar andere financieringsbronnen. Ook

daar heeft WALHI al flink aan de weg getimmerd met het mede opzetten van een fonds voor *grassroots*-klimaatinitiatieven. “Het Nusantara Fonds is officieel gelanceerd in 2023, het groeit snel”, zegt Agus. Het fonds wordt gesteund door filantropische instellingen en verstrekt directe financiering aan inheemse en lokale gemeenschappen die strijden tegen klimaatverandering.

In Colombia is zo'n oplossing nog niet voorhanden. “Het is de vraag hoe we bronnen van financiering kunnen aanboren die niet afhankelijk zijn van het milieustandpunt van een regering”, zegt

Linda van Censat. “Wij zijn een kritische organisatie, dat maakt het niet makkelijker. We willen onze financiering diversificeren met filantropische instellingen of de academische wereld.”

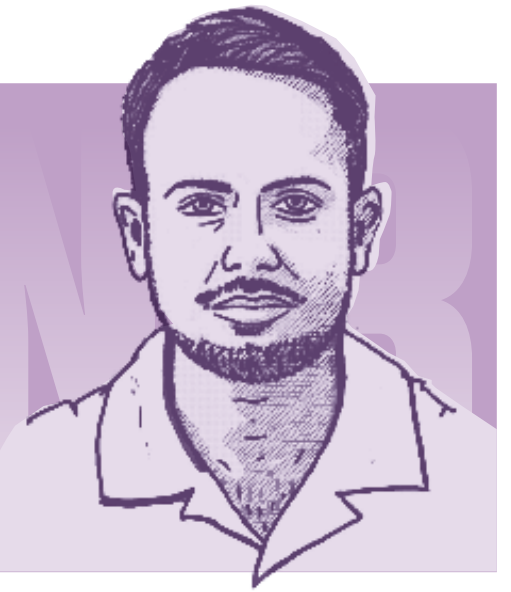
Wat helpt bij het zoeken naar geld, is dat mensen nu meer coördineren. “Ngo's die op dezelfde thema's werken, trekken sneller samen op”, zegt Danielle. “Ook wij kijken naar bondgenoten met wie we samen subsidieaanvragen kunnen doen, zodat we sterker staan”, beaamt Nelson van Censat. “Maar een goede vertrouwensband opbouwen, daar heb je tijd voor nodig.”

“We zullen de komende tijd met minder middelen en capaciteit de specifieke verhalen van de verschillende landen moeten overbrengen”, besluit Nele. Voor het onmaskeren van schijnoplossingen, zoals dat met de RSPO uiteindelijk gelukt is, zijn die verhalen cruciaal. “Binnen de milieubeweging is Milieudefensie altijd een kritische stem geweest”, vervolgt Nele. “Het is een organisatie die blijft kijken: wat er nu op tafel ligt, is dat echt een oplossing? Of moeten we onze mening bijstellen? En die kritische blik is zeer belangrijk. Nu meer dan ooit.” ■

“Landen in het Zuiden, zoals Indonesië, kunnen voortrekkers zijn”

Noem het maar 'Costo Rico'

“Kijk, daar bouwen ze weer”, roept Alonso driftig. “Allemaal voor die reusachtige *mansions* van die *gringos*!” Gringo is Spaanse slang voor witte Amerikanen, al wordt het ook voor de steenrijke Canadezen en Israëli's gebruikt die hier als hordes sprinkhanen neerstrijken.

Alonso komt uit Nicaragua, maar werkt zoals veel landgenoten in Costa Rica. Hij rijdt tuktuk, een halfopen motortaxi op drie wielen. Zodra hij ontdekt dat ik geen gringo ben, barst hij los. Terwijl we vervaarlijk dicht langs de berghellingen scheren, brult hij boven de motor uit. “Iedereen ziet Costa Rica als een successtory. Maar de Amerikanen koloniseren de boel plat. Zij krijgen wel toestemming om grote hotels en *hacienda's* (landhuizen) in de natuurreserveaten te bouwen en daar allerlei wegen naartoe aan te laten leggen. Zo drijven ze de prijzen op.”

Die prijzen zijn in US dollars. Voor een bakje lokale leut en een vruchtensapje betaal ik 17,50 USD. *Locals* en arbeidsmigranten hebben geen andere keuze dan voor de gringos te werken die hun leven zo onbetaalbaar maken. Het levert een spiraal van afhankelijkheid op. Het grootste exportproduct van Costa Rica is medische en optische apparatuur, de economie leunt steeds zwaarder op 'ecotoerisme'. De prijs daarvoor is hoog. Alonso heeft steeds minder klandizie. Het type toeristen dat Costa Rica trekt, rijdt geen tuktuk, maar scheurt ons met enorme (bij het Amerikaanse Herz gehuurde) jeeps voorbij. 'Costo Rico' (rijke kosten), zegt Alonso met een grimas.

Sinds Trump aan de macht is, ontvluchten rijke liberale Democraten de VS massaal. Ze strijken neer in plaatsen als Nosara aan de Pacifische kust van Costa Rica om aan de ontwikkelingen in de VS te ontsnappen en een *holistic life* te leven. Ze zoeken *pura Vida*, zoals de Costa Ricanen dat noemen. Je moet vooral maximaal genieten en alles uit het leven halen. Nu, dat doen

ze zeker. Ze kopen de grond op, bouwen het ene na het andere yoga- en meditatiecentrum, liggen voor tienduizenden dollars aan het infuus en ontvangen dubieuze stamceltherapieën om een eeuwige jeugd te krijgen. Van de wereldpolitiek of klimaatramp willen ze niets weten.

Costa Rica is alles wat de Verenigde Staten níét zijn. Het is het grootste land ter wereld zonder leger, dat sinds de jaren 90 het defensiebudget in onderwijs en herbebossing investeert. Decennialang kende Costa Rica het hoogste ontbossingspercentage van heel Latijns-Amerika. Tijdens de jaren '80 was nog slechts 20 procent van het land bedekt met regenwoud.

Tegenwoordig is dat meer dan 50 procent. Costa Rica is dan ook het absolute paradepaardje van de klimaatbeweging. Die kent echter vooral de papieren werkelijkheid omdat zij er zelf nooit heen zal vliegen. Wie dat wel doet, ontdekt al snel de weerbarstigste werkelijkheid.

Terwijl ik door beschermd moerasgebied loop, drukt de droogte zwaar. De rivierbedding is niets dan mul zand. De laatste bladeren vallen van de bomen. Brulapen zoeken wanhopig naar voedsel, verder

kom ik geen dier tegen. Ook in zee zie ik nauwelijks leven, de befaamde zeesterren en zeekomkommers zijn verdwenen. Dan hoor ik cirkelzagen en luid boren. Midden in het droge groen verrijst een nieuw boetiekhotel. Het blijkt in handen van een gringo. Hij neemt de ziekmakende Amerikaanse nachtmerrie mee naar een land dat werkelijk een droom zou kunnen zijn. ■

Je moet vooral maximaal genieten en alles uit het leven halen. Nu, dat doen de gringo's zeker

Mounir Samuels nieuwste boek heet *Nederland voor de Nederlanders: mijn antwoord op (extreem)rechts*. Hij schetst daarin onder andere een radicaal nieuw toekomstbeeld voor een klimaatbestendig Nederland.

“De Ontheemtuin valt meer op dan de vlindertuin”

Toen een van zijn vlindertuinen plaats moest maken voor nieuwbouw, besloot ‘vlinderman’ Nicky Castricum hem op wielen te zetten. Met deze Ontheemtuin reist hij door Amsterdam-Noord. “Volledig fictief natuurlijk, want die beesten laten zich niet verhuizen naar een bak op wielen.”

TEKST: ESMEE DE GOOYER BEELD: NEGIN ZENDEGANI

Nicky Castricum van Mot in Mokum veranderde 4 jaar geleden een strook ‘overgebleven’ grond van zo’n 900 vierkante meter in Amsterdam-Noord in een paradijsje voor vlinders en andere insecten. En dat op het Buikslotermeerplein, een plek vol steen en beton. De ‘vlinderman’ was zelf verbaasd over wat er allemaal op de tuin afkwam. “Die plek had decennia geen groen gezien! Ik verwachtte soorten vlinders die je ook in tuinen ziet, en wat nomadische vlinders. Maar al in het tweede jaar hadden we icarusblauwtjes, vuurvlinders en dikkopjes, ik had nog nooit zo’n grote populatie gezien. Er waren toen ook nog geen natuurlijke vijanden. Aan het eind van het tweede jaar kwamen ook de vogels kijken. Het derde jaar zaten de roofvogels al op het dak van het gebouw naast de tuin! Krankzinnig op zo’n plek. En het kost dus geen ene drol. Alleen wat gifvrije planten inzaaien die er thuishoren. En ik zette er een klein huisje neer voor educatie.”

Helaas was de tuin onderdeel van een tijdelijk plan voor het Buikslotermeerplein en moet hij nu wijken voor nieuwbouw. Nicky heeft zijn uiterste best gedaan om ook in het uiteindelijke plan plek voor vlinders en andere dieren te creëren, maar van de gemeente kreeg hij niet meer dan een paar bloembakken. “Daar hebben de vlinders dus niks aan. Ik ging naar allerlei bijeenkomsten waar de plannen werden besproken en realiseerde me: alle andere mensen hier zijn er alleen voor het belang van mensen. Niemand is er voor dieren. Het ‘groen’ dat ze er wilden hebben, moest wel nuttig zijn voor bijvoorbeeld terrasjes, een

markt en een buitenbioscoop. Allemaal vlak, en gras. Ik heb allerlei voorstellen gedaan voor een bloemenweide in plaats van gras, die gefaseerd gemaaid zou worden, maar dat vonden mensen doodeng. Uiteindelijk werd ik niet meer uitgenodigd. Het had het groenste plein van Amsterdam kunnen worden, maar daarvoor was wel een andere mindset nodig.” Nicky besloot zijn tuin op wielen te zetten: dat werd de Ontheemtuin. Nu reist hij daarmee langs buurthuizen in Amsterdam-Noord.

Hoe kwam je op het idee om er een Ontheemtuin van te maken?

“Een vlindertuin starten maakt niet zo veel indruk, heb ik gemerkt. Veel mensen valt het niet eens op, of ze snappen niet wat er gebeurt. Anderen vragen zich af waarom een vlindertuin op een A-locatie als het Buikslotermeerplein zit, ze zouden die plek zelf wel willen gebruiken voor een winkel of eettentje. De aansluiting tussen cultuur en natuur is verloren gegaan. Ik dacht: ik moet die twee weer met elkaar verenigen in een natuurfeest, de simpelste vorm. Dat moet groots opgezet worden, juist omdat we zulke mooie resultaten hadden met de tuin. Dus heb ik afgelopen zomer een ‘evacuatie’ van de tuin georganiseerd,

“Als we alle tuinen volzetten met vlinderstruiken, gaan we het ook niet redden”

waarbij iedereen de planten kon komen uitgraven en meenemen.”

Een deel van de planten is gebruikt voor de Ontheemtuin op wielen. “Ik heb er verschillende bakken met een soort mini-biotopen met allerlei soorten planten van gemaakt. Volledig fictief natuurlijk, want die beesten laten zich niet verhuizen naar een bak op wielen. Op de kar staan ook educatiepanelen, en twee grote vlinders van staalafval, gemaakt door kunstenaar Nils van Went. De Ontheemtuin valt mensen meer op dan de vlindertuin deed; staal valt meer op dan planten. Ik kan me enorm ergeren aan auto’s, waar wel overal plek voor gemaakt wordt en dan nog staan ze overal in de weg. Dus ik dacht: de tuin moet kunnen rijden, in de weg staan en net als auto’s recht hebben op een plek.”

Was het niet verdrietig om je tuin zo uit elkaar gehaald te zien worden?

“De evacuatie was heel veel dingen tegelijkertijd. Er werden veel planten gered, die verspreid werden over de buurt. Maar aan de andere kant werd van alles vertrapt, natuurlijk. Ik had van tevoren bedacht: dit gaat pijn doen, maar het effect van het wél doen, is groter dan van het níét doen. De tuin verdwijnt hoe dan ook onder een gebouw. Ik merk dat ik nu minder energie heb om nieuwe tijdelijke tuinen te vinden. En dat ik heel veel van de natuur hou – en dus minder van Amsterdam.”

Inmiddels is Nicky verhuisd naar Culemborg en begint hij daar een nieuwe tuin met plek voor educatie. Naast de Ontheemtuin heeft hij nog een vlinder-

tuin in Amsterdam, op stadslandbouwproject NoordOogst. Die tuin bestaat al 10 jaar, maar is ook tijdelijk: over pakweg 2 jaar moet hij weg. Tot die tijd geeft Nicky allerlei cursussen aan schoolklassen en buurthuizen en verzorgt hij zelfs bedrijfsuitjes. Dat laatste levert regelmatig grappige situaties op. “Dan heb ik een groep waarvan een deel – eigenlijk altijd mannen – er gewoon niet wil zijn, die wachten tot het tijd is voor de borrel. Ze denken: oh, wil je meer vlinders in de tuin, dan haal je toch een vlinderstruik bij de Intratuin? Hoe moeilijk kan het zijn? Maar toch open ik vaak hun ogen voor wat er nu eigenlijk gebeurt om ons heen. En dat we het ook niet gaan redden als we al onze tuinen volplanten met vlinderstruiken.”

Op de website van Mot in Mokum staat een uitgebreide lijst met planten waar vlinders wel veel aan hebben en waar ze voor dienen: waardplanten, overwinterplekken, nectarplanten, een- of meerjarige planten. En een lijst met (online) winkels die dat – inderdaad gifvrij – aanbieden, zodat iedereen ermee aan de slag kan.

“Ik wil mensen inspireren om zelf stukken stad te ‘kraken’, te veranderen in een stukje biodiverse échte natuur. Of aan de gang te gaan in hun eigen tuin of parken in de wijk. Hou het rommelig, laat alles liggen in de winter. Als je er echt induikt, komt er nog veel meer bij kijken natuurlijk. Maar als basis voor tuintjes in de stad, is dat het belangrijkste. Ik heb bewezen hoe makkelijk het kan zijn.

Van mensen die ermee aan de slag zijn gegaan, hoor ik wat het voor verandering kan brengen. Hele wijken bloeien op. Mensen zeggen zelfs minder op vakantie te gaan, omdat hun wijk zo leuk is geworden.” ■

Krakend Groene Markt

Op 17 mei organiseert Nicky de Krakend Groene Markt op het Van der Pekplein in Amsterdam. Je kan er terecht voor gifvrije en inheemse planten, specifieke planten voor vlinders en gratis struiken. Er worden lezingen en cursussen gegeven, zoals voor het maken van bijenhôtels.

MEES PREIJDE

Mees Preijde werkt bij een energiecoöperatie van bewoners op het Amsterdamse WG-terrein. Het gezamenlijke buurtwarmtenet wordt nu aangelegd.

TEKST: ANNE HAVELAAR BEELD: ROBERT ELSING

“Toen ik een paar jaar geleden hoorde dat ze bij coöperatie KetelhuisWG vrijwilligers zochten, wist ik meteen dat het iets voor mij was. Ik studeerde Future Planet Studies en ben op het WG-terrein (het vroegere Wilhelmina Gasthuis – red.) opgegroeid, dus het paste perfect. Daarna ben ik eigenlijk niet meer weggegaan. De coöperatie is in 2018 opgericht, omdat de bewoners van het gas af wilden. Ze vonden dat het in de stad te langzaam ging en wilden het heft in eigen hand nemen. Het WG-terrein is sowieso wel een ideologisch gebiedje met veel voormalige kraakpanden, dus die activistische geest hangt hier nog.”

Aquathermie

“We leggen een buurtwarmtenet aan, dat huizen gaat voorzien van warm water

voor de cv en de kraan. Dat doen we met aquathermie: we halen warmte uit oppervlaktewater, in dit geval het Jacob van Lennepkanaal. In de zomer warmt de zon het water op. Die warmte wordt via warmtewisselaars doorgegeven aan water in onze ondergrondse warmtekoudeopslag. Dat water wordt met warmtepompen verder verwarmd tot 70 graden en gaat naar de huizen. Voor bewoners verandert er weinig: hun bestaande verwarmingssysteem blijft intact en in plaats van een cv-ketel krijgen ze een ‘afleverzet’. En omdat we een coöperatie zijn zonder winst oogmerk, kunnen we de energietarieven stabiel houden.”

Hechte buurt

“Het project is nu in de bouwfase. Straten liggen open, damwanden worden

geplaatst en de technische ruimte wordt gebouwd. Het is fijn dat het nu tastbaar wordt, want we zijn al sinds 2018 bezig! Er is best wat overlast, maar die proberen we te beperken. Bijvoorbeeld door wekelijks een gedetailleerde bouwagenda te delen en door omwonenden uit te nodigen om te komen ‘schuilen’ in een buurthuis als er veel geluid is. Het geeft gewoon zoveel meer vertrouwen als iets door bewoners zelf is opgezet. De energietransitie wordt vaak gezien als iets technisch, maar het is ook een sociaal proces. Dat vind ik belangrijk. Het warmtenet brengt mensen samen en maakt de buurt hechter. En het laat zien dat je niet afhankelijk hoeft te zijn van commerciële partijen. Je kunt ook gewoon zelf beginnen. Dat geeft hoop. Zeker in deze tijden.” ■

Een poëtische roes

Poëzie is niet
ongevaarlijk
en dichters zijn
onberekenbaar.

Poëzie heeft iets ongrijpbaars. De taal kronkelt door je ogen naar binnen. Eenmaal in je hersenen, opent ze onbekende deuren in je hoofd. Het doet iets met je emoties. Als ik gedichten denk te begrijpen, ontdek ik bij herlezing hoeveel ik juist niet begreep. Ik vind dichters onberekenbare woordkunstenaars, ze hebben de gave zware onderwerpen zo licht als een veertje te maken. Hoogste tijd om een aantal dichtbundels erbij te pakken en te kijken wat ze ons meegeven.

Trek in olijven

Olijven moet je leren lezen (2016) van Ellen Deckwitz is een fijne kennismaking met poëzie. In ieder hoofdstuk zit iets leersaams. Ellen begint prikkelend: "Poëzie is niet ongevaarlijk. Ze kan je vrolijk maken, maar ook somber. Verdrietig. Opeens zie je gevoelens verwoord die je eerder niet kon uitdrukken en dus ook niet verwerken. Misschien is poëzie niets voor je, maar dat weet je pas als je haar een kans hebt gegeven, want laten we wel wezen, hoe wist je vroeger dat olijven te eten waren? Of dat een biertje wel lekker kon zijn? Door het gewoon te proberen. Ook gedichten kun je leren eten." Dit boek onderstreept de noodzaak van poëzie. Dat raakt me. Onze wereld is soms een verwarrende plek, en dan veranderen de woorden die we gebruiken om die wereld te beschrijven ook

nog eens voortdurend. Poëzie biedt ons "een unieke ruimte om in te reflecteren en te begrijpen", zegt Ellen. Gedichten helpen bij de verbreding van het denken, en niet alleen bij geboorte, liefhebben en doodgaan. In een mensenleven maken we zoveel mee. Over dat alles blijven communiceren is een plicht en een onderdeel van wie we zijn.

Komen en vergaan

In *De hazenklager* (2020) werpt Paul Demets een brede blik op hoe het is om mens te zijn, temidden van andere dieren en de natuur. Hoe verhouden we ons tot die

natuur? Schokkend nieuws is het niet, maar ons bestaan staat daarin niet centraal. Eén gedicht, in het slothoofdstuk *Degeneratie*, zegt iets over het gedrag van mensen en onze omgang met de natuur. En hoe dit leidt tot wanorde: "Alles valt hier in slechte aarde. Je grote zonen, de regeringsleiders, houden in de verte ruggespraak. [...] Ze staren zich blind achter hun glazen, liggen elkaars schouderlijn te vergelijken, ze kronkelen, hebben gebleekte voeten. [...] Ze nemen elkaar mee in de entropie." De bundel is rijk aan natuurlijke metaforen: "Ik volg je natuur op het terrein waar planten in zichzelf bewegen. Weegbree, duizendblad, klaver. Ik zie je opgaan in sapstroom en worteling, woekerend op een afgegraasd

veld vergeefs ontluiken. Je schouders bijna onzichtbaar op en neer. Je lippen vochtig. Ik hoor de planten ademen."

Voorbij angsten

De grom uit de hond halen (2020) van Iduna Paalman begint met een persoonlijke reflectie: "Er bestaat een groep riskanagers, ik ben er een van. We komen graag samen in een huis met gematteerde ramen, taxeren de dreigingen, verdelen ons zorgvuldig over de straten. Al op de eerste hoek weet ik een schaafwond uit een tegel te schrappen, een clash uit een auto, een grom uit een hond." En aan het slot van hetzelfde gedicht: "'s Avonds rapporteer ik: alles wat misging is voorkomen, alles wat jankte kan rustig gaan slapen." De bundel blijft boeien. Iduna richt haar blik op allerlei soorten gevaar, er zit een filosofische laag in die ik nog

steeds aan het ontrafelen ben. Niet al het gevaar doet zich ook altijd voor, soms is het zelfs onrealistisch. Onheilscenari's verblinden ons voor dingen waarbij we echt betrokken zijn.

Toekomstlawaai

Peter Verhelst kijkt in *2050* (2020) ver de toekomst in. Wat voor mensen zijn we in 2050 geworden? Hoe beleven we de wereld? "Graag geef ik je armen om de wereld te vangen als die omvalt. Armen

om te omarmen wie moet worden vastgehouden (val) en om zelf omhelsd te worden op sombere dagen (val!). En armen om jezelf te dragen, om met jezelf in je armen op de eerste zwaluwen te wachten, zelfs als die niet komen." Zijn gedichten schakelen tussen passie, wanhoop en hoopvollere accenten. De toekomst verschilt misschien niet zoveel van onze tijd. "Vanaf nu zul je worden doordrenkt met een constant veranderende stroom beelden, waarnemingen, gevoelens, fantasieën in een constant veranderende ruimte en tijd." Ik moet denken aan verslavende smartphones die ons overweldigen met informatiestromen. Waarom zijn we niet in de bossen om alleen of samen tot onszelf te komen?

Als je hoofd inmiddels tolt en zoekt naar betekenis, dan beleef je misschien wel een poëtische roes. De genoemde bundels vullen elkaar aan. Je bewuster worden van je eigen vergankelijkheid of die van jouw omgeving (natuur!) kan angsten losmaken. Misschien vinden we in het bewust doorvoelen van wat we te verliezen hebben, de ware betekenis van iets wat echt belangrijk is voor ons. Het gaat niet om onszelf, maar om ons allemaal. ■

Boekenliefhebber Rakesh Kalloe verdiept zich in de wereld van de literatuur. Ga mee op reis en zie hoe de natuurlijke wereld en boeken samenkomen.

Cultuurtips

Miniserie

TOXIC TOWN

In het Britse stadje Corby worden wel heel veel baby's of dood of met geboorteafwijkingen geboren. Wanneer de moeders in kwestie erachter komen dat het geen toeval is – ze blijken vergiftigd door nabijgelegen industrie – gaan ze op zoek naar de schuldige. *Toxic Town* is gebaseerd op een waargebeurd verhaal en te zien op Netflix.

Evenement

GROENOORD

Op 3 en 4 mei wordt het Amsterdamse Ruigoord omgetoverd tot GroenOord. Er worden allerlei workshops, markten en andere activiteiten georganiseerd die te maken hebben met natuur. Een deel is gratis te bezoeken, de rest tegen vergoeding. Voor kids is er een vol programma tegen een kleine vergoeding.

Podcast

ARGOS

In de podcast van onderzoeksprogramma *Argos* worden elke 2 weken belangrijke kwesties onderzocht. Recent bijvoorbeeld: wordt ook jouw pensioen belegd in bedreigde diersoorten? En: Wie ligt er dwars bij de aanpak van het klimaatprobleem? Te beluisteren op de site van de NPO en de podcast-apps.

Museum

NEXT NATURE

Een digital wellness centre, spacefarming, retrofuture, een robothond en een virtual reality-tijdmachine: in het Evoluon in Eindhoven kun je de toekomst alvast bekijken. Next Nature Museum is sinds kort ook gratis te bezoeken met een museumkaart.

Hoe lang kan een liter water meegaan?

In het door droogte geteisterde Oaxaca, Mexico, beschermen vrouwen hun culturele erfgoed door water te besparen. Door zelf een filter te bouwen bijvoorbeeld, zodat er weer voldoende schoon water is voor het verbouwen van voedsel. “Terwijl we ook de economie helpen én onze identiteit behouden.”

TEKST EN BEELD: MARIEKE DE VEER

Links: het mengen van pigmenten waarmee de wol wordt geveerd.

Rechts: Shanni giet water in het zelfgebouwde waterfilter.

vrouwen emotioneel verbonden met water. “Water geeft leven zoals vrouwen leven schenken aan hun kinderen.” Tegelijkertijd hebben deze vrouwen, in een traditioneel door mannen gedomineerde cultuur, minder te zeggen. En dat maakt de Zapoteekse vrouwen kwetsbaar voor klimaatverandering, blijkt uit onderzoek. Josefina: “Vrouwen maken we kleiner, mannen maken we groter. Zo gaat het toch?”

Rosa en Shanni zijn trots op wat ze, ondanks culturele belemmeringen, hebben bereikt. “Het vrouw-zijn ontnemt ons niet het recht om aan dit soort activiteiten deel te nemen. Ja, we laten zien dat we nog veel te leren hebben, maar ook dat we de moed hebben om het gewoon te doen.” Josefina beaamt: “We kunnen de strijd enkel aangaan als we geloven dat we belangrijk zijn, niet als we gekleind en onderdanig zijn.”

Maïsvrouwen

Josefina's dorp El Porvenir ligt in een vallei waar slechts enkele struiken, cacti, yucca en guavebomen groeien op droge kalksteengrond. Het is moeilijk voor te stellen dat de helft van de bevolking hier leeft van de landbouw, maar het veld van Josefina is een oase van groen. “En dat allemaal dankzij de twee waterputten die we hier hebben gegraven.” Het veld staat vol bonen, pompoen en maïs, de zogenaamde *triade mesoamericana*. Het is een vorm van de milpa, een duizenden jaren oude manier van maïs verbouwen. In dat systeem worden meerdere gewassen op dezelfde plek geteeld, waarbij ze elkaars hulpbronnen delen. Josefina laat zien hoe de maïsstengels de klambonen ondersteunen. De bonenplanten zorgen op hun beurt weer voor voedingsstoffen in de bodem, de grote bladeren van de pompoen zorgen voor schaduw.

De milpa staat voor een manier van leven die wordt beleefd in festivals, ceremonies en activiteiten zoals de *tequios*, het gemeenschapswerk waarbij het hele dorp gezamenlijk wegen aanlegt, waterputten schoonmaakt of de gewassen oogst. Maar met de extreme droogte

Op de muur van een koffieshop, tussen vele andere muurschilderingen, staat een Maria-afbeelding. Twee handen voor haar gezicht, de uitgestrekte vingers reikend naar de hemel. Daarboven de tekst *Captura al lluvia*, vang de regen op. Je zou zo aan de blauwe penseelstreken voorbijlopen, maar wie oplet ziet overal referenties naar water. Of vooral: naar het gebrek eraan.

Mexico worstelt al jaren met extreme droogtes en nergens wordt dat nadrukkelijker gevoeld dan hier, in de zuidelijke provincie Oaxaca, waar rivieren en fonteinen droog staan. Met name op het platteland is water voor de Zapoteken, de oorspronkelijke bevolking, een dagelijkse zorg. “Vorig jaar kreeg ieder gezin 100 liter water per week, maar dat is niet eens genoeg voor drinkwater”, zegt de 16-jarige Shanni Valeria Mora Fajardo terwijl ze water in een jerrycan giet. Achter haar houdt haar vriendin, de 17-jarige Rosa Mendoza Sosa, goedkeurend een bekertje water tegen het licht.

De meiden studeren aan het Bachillerato Integral Comunitario 29 in Teotitlán de Valle en zijn net terug uit Zweden. Daar ontvingen ze uit handen van Prinses Victoria het Diploma of Excellence, een

internationale waterprijs voor jongeren, voor hun zelfgebouwde waterfilter. De prijs is een initiatief van het Stockholm International Water Institute en staat bekend als de Jeugd Nobelprijs voor Water. Het bezoek aan Europa – waar één persoon per dag evenveel water gebruikt als een Zapoteeks gezin per week – heeft indruk gemaakt. “In Zweden is het water overal, van restaurants tot badkamers”, zegt Rosa. “Hier in Teotitlán zijn we dankbaar voor iedere regendruppel.”

Eten, economie én identiteit

Teotitlán del Valle is een klein dorpje dat ingeklemd ligt tussen de bergen, zo'n 3 kwartier rijden van Oaxaca. In iedere straat wapperen kleurrijke tapijten in de wind, het resultaat van een 2 duizend jaar oude weeftraditie. De patronen verbeelden elementen uit de natuur, zoals dieren, planten en hemellichamen, en weerspiegelen de band die Zapoteken hebben met hun omgeving. Voor de productie van één tapijt is 3 kilo wol nodig. Die wol moet eerst gewassen worden met water, zo'n 70 liter per kilo.

In tijden van droogte betekent dat rantsoeneren en scherpe keuzes maken. “Veel mensen gebruiken regenwater voor de schoonmaak of om zich te wassen”,

zegt Shanni. Als de tekorten heel groot zijn, moeten mensen water bijkopen. Maar bij een hoge vraag verdubbelen de prijzen al snel en is één gezin zo'n 80 euro per maand aan water kwijt, terwijl het minimum maandloon amper 200 euro is. “En dan besef je: als het water niet komt, dan stopt alles.” Dan is er geen drinkwater meer, maar moeten ook de landbouw en de productie van tapijten eraan geloven. “Toen zijn we gaan nadenken, wat kunnen wij doen? Hoe kunnen we ervoor zorgen dat we water efficiënter gebruiken?”

De meiden besloten hun jaarlijkse schoolproject aan dit probleem te wijden. Achter de lage oranje-blauwe schoolgebouwen bouwden ze een proefopstelling: een waterfilter waarmee ze het afvalwater van de wolwasserij zuiverden voor gebruik op het land. “Ons vertrekpunt was: hoe zorgen we dat een liter

water langer meegaat? Zodat we genoeg te eten hebben maar ook de economie helpen én onze identiteit behouden.”

Azijn en zwavelzuur

Met gerecyclede materialen bouwden ze een waterfilter, onder begeleiding van de Nationale Autonome Universiteit van Mexico. Ze vulden plastic watertanks met zand, grind, katoen en houtskool. Dagelijks verzamelden ze op hun scooters het afvalwater van de wevers en lieten het door de tanks lopen. Dat afvalwater wordt normaal op straat gegooid omdat het azijn- of zwavelzuur bevat: chemische stoffen die worden toegevoegd om het verfproces te verbeteren. Het water is daardoor zo vervuild dat de ambachtslieden regelmatig hun handen branden. Zij waren dan ook sceptisch over het filtersysteem. Hoe kan zulk vuil water geschikt worden gemaakt voor hergebruik?

Maandenlang werkten Rosa en Shanni onafgebroken. Met grind en zand werden de grovere vuildeeltjes uit het water gefilterd. Daarna goten ze het water over actieve kool met katoen, stoffen die de eigenschap hebben dat ze agressieve chemicaliën, zuren en kleurstoffen aan zich binden. Dat lukt nooit 100 procent, maar

uit laboratoriumanalyses bleken de waarden van het gefilterde water goed genoeg voor hergebruik op het land. Na enkele maanden werden de eerste snijbieten, radijsjes en spinazie geoogst.

Waterverdedigers

Het is logisch dat juist zij zich hiermee bezighouden, vinden Shanni en Rosa. “Wij hebben, vanuit onze cultuur, een sterke band met de natuur en zetten ons in voor het behoud ervan.” Vrouwen spelen daarbij een belangrijke rol. Op de Dag van de Inheemse Vrouw komen bijvoorbeeld zo'n vijftig Defensoras del Agua – Verdedigers van het Water – bijeen in Oaxaca. Zij vertegenwoordigen inheemse gemeenschappen uit de hele provincie, sommigen van hen zijn dagen onderweg om er te komen. Ze hebben het over zelfzorg, borduren en zingen samen, of maken poëzie. De bijeenkomst biedt hun een veilige ruimte om verhalen te delen, op krachten te komen en door te gaan.

Ook Josefina Santiago, een kleine vrouw met lang haar onder een gebreide roze muts, is een Defensora del Agua. “Vrouwen staan dicht bij het water. Ze bereiden het eten, wassen en maken schoon.” Maar daarnaast, zo zegt ze, zijn

“Hier zijn we dankbaar voor iedere regendruppel”

Shanni en Rosa

tes van de afgelopen jaren kwam deze manier van landbouw, en daarmee ook de tradities van Josefina's gemeenschap, onder druk te staan. "Zonder water zijn we nergens. Het houdt onze economie op peil, het zorgt dat we te eten hebben en dat we op onze plek kunnen blijven", zegt Josefina terwijl ze via dunne zwarte slangen het water langs de maïs-, bonen- en pompoenplanten leidt. "Wij zijn maïs vrouwen, en dat willen we blijven."

Boetes voor een waterput

Jarenlang was er in de omgeving van El Porvenir water in overvloed. De wetlands hielden als natuurlijke sponzen het water vast. Maar de overheid faciliteerde grootschalige landbouw door de drooglegging van de moerassen, ontbossing en de aanleg van kanalen. Ook de mijnbouwbedrijven onttrokken, op zoek naar goud en zilver, water uit het gebied. De wetlands verdwenen. Toen in 2005 extreme droogte toesloeg, bleek het waterpeil dusdanig gezakt dat de boeren zich genoodzaakt zagen putten te slaan en het grondwater aan te boren.

En dat kwam ze duur te staan. Een wet uit 1967 verbood de boeren toegang tot het grondwater. Zij kregen boetes die opliepen tot wel duizend dollar. "Het was praktisch een misdaad", zegt Josefina. Bedrijven daarentegen, waaronder de vele mijnbedrijven, hadden alle recht om water uit het gebied te onttrekken. Toch bleven de boeren putten slaan, van

aanvankelijk enkele meters tot wel 30 meter diep. Tot er geen water meer was. Velen van hen zagen zich genoodzaakt het gebied te verlaten, de stoffige velden achterlatend.

Water zaaien

Een aantal gaf zich echter niet zonder slag of stoot gewonnen. Met zestien gemeenschappen verenigden zij zich in COPUDA, de Coördinatoren voor de Zorg en Verdediging van Water, en bonden de strijd aan met de overheid. Eerst waren het de mannen die voorop gingen, daarna de vrouwen. Zij bezochten het Watermuseum in Tehuacán, Puebla. Daar leerden ze hoe ze regenwater konden opvangen en via een getrappt systeem van putten, vallen en stroompjes, gecontroleerd konden laten infiltreren in de bodem. Door wat zij het 'zaaien van water' noemen, wisten de vrouwen het water terug te winnen voor hun gemeenschap. Langzaam liepen de putten weer vol.

"Na ongeveer 16 jaar strijd werken de putten", vertelt Josefina terwijl ze naar al het groen om haar heen wijst. Met steun van de VN, Oxfam Mexico, Serapaz en de Ombudsman Oaxaca kregen de coördinatoren van COPUDA, na een gevecht van jaren, hun gelijk. De gemeenschappen dragen nu zelf zorg voor het waterbeheer en -behoud. "Tijdens het proces kreeg men steeds meer begrip voor onze manier van denken: dat water een levend

wezen is waar we voor moeten zorgen, niet een bron die er is om te exploiteren maar", zegt Josefina. "Als we dat besef verliezen dán begint de vervuiling en de verspilling." Ook zijn het nu de gemeenschappen die beslissen of en welke bedrijven toegang krijgen tot het water. En dat is nog een flinke uitdaging. "We zijn zo gewend dat de overheid alles beheert dat we moeilijk kunnen geloven dat we dit recht hebben verdiend." En ondanks dat de putten vol staan met water, zijn ze er nog niet. "Het probleem is dat we denken dat we genoeg water hebben, omdat het er altijd is geweest. Er zijn nog steeds maar heel weinig van ons betrokken bij de strijd."

Gemeenschappelijk denken

En dat terwijl samenwerking cruciaal is. "Als één boer zijn veld helemaal volzet met waterslurpende bomen, dan redden we het niet. Ons denken moet meer gemeenschappelijk zijn. Dan plukt de hele gemeenschap er de vruchten van. "Mira", zegt Josefina: "Kijk". Vol trots laat ze haar oogst zien, een berg mooie rode maïskolven die in de ochtendzon zachtroze kleuren. Het is de Guela' tobe, een maïsvariëteit die na 5 jaar intensieve zorg weer terug is. Ze lacht en buigt zich voorover, alsof ze een groot geheim deelt: "Het is de smaak, de smaak. Zoveel lekkerder en zoeter."

Filters voor de toekomst

In Teotitlán zijn de wevers ondertussen ook overtuigd van het werk van Rosa en Shanni. Ze hopen spoedig waterfilters in hun eigen huizen te installeren. Daar is nog wel wat voor nodig, zoals financiële steun en verdere wateranalyses. Het tweetal probeert met hun prijs de lokale autoriteiten zover te krijgen dat ze de wevers ondersteunen. Hoe lang dat gaat duren weten ze niet, maar van opgeven willen ze niet weten. "Onze grootouders en overgrootouders hoefden zich nog geen zorgen te maken over dit probleem. Wij zijn hun kinderen, we dragen zorg voor ons voortbestaan. We hebben allemaal hetzelfde water nodig. Als het op is, hoe ziet ons werk, ons leven, onze gemeenschap er dan nog uit?" ■

Wisselcolumn

Kiezen! Maar hoe?

Het gaat, zacht gezegd, nogal slecht met de wereld. Daar moeten we iets aan doen, maar waar te beginnen? Er zijn zo veel problemen, en allemaal vragen ze dringend om actie. De klimaatcrisis. Klimaatrechtvaardigheid. De biodiversiteitscrisis. Mensenrechtenschendingen in productieketens. Maar ook de opkomst van radicaal-rechts en het moderne fascisme. Discriminatie en aanvallen op de rechten van vrouwen. Van mensen van kleur. Van mensen met een migratieachtergrond. Van lhbtqia+-mensen. Van mensen met een handicap. De onmenselijke behandeling van vluchtelingen. Het terugduwen van boten. De genocide in Palestina. Die op Papoea's. Die op Oeigoeren. De massamoorden in de DR Congo. Maar ook dichterbij: de misstanden in de jeugdzorg, kinderarmoede, dakloosheid, uitbuiting van arbeidsmigranten. De lijst houdt niet op.

Het probleem: je kunt je als individu niet overal tegelijkertijd voor inzetten. Je kunt natuurlijk proberen om je over alles uit te spreken en zo veel mogelijk demonstraties in je agenda te zetten. Maar als je méér wilt doen, zoals je aansluiten bij een beweging als activist of structureel bijdragen als vrijwilliger, moet je uiteindelijk keuzes maken.

Maar: hoe kun je tussen al deze zaken kiezen, terwijl alles zo belangrijk en urgent is? Is het onrecht tegen de ene bevolkingsgroep belangrijker dan het onrecht tegen de andere groep? Is de ene genocide erger dan de andere? Zo'n afweging is immoreel. Het enorme belang van de ene zaak doet natuurlijk niets af aan het belang van een andere. Zaken zo tegen elkaar afzetten leidt nergens toe, behalve frictie tussen actiegroepen.

Maar ook op andere punten loop je al snel vast. Ga je voor de zaak waar het hardst mensen nodig zijn? Sommige hebben veel meer mensen achter zich dan andere, maar tegelijk heeft geen enkele zaak ooit echt 'genoeg' mensen. Misschien is er dan een bij waar je jouw expertise of vaardigheden extra goed kan

inzetten? Dat zou kunnen, maar je kunt gegarandeerd overal iets waardevols bijdragen.

Een andere vraag dan. Maakt het eigenlijk uit? Aan de ene kant: ja, natuurlijk, als je iets wil veranderen, moet je daar aandacht voor opeisen, en dat kost tijd en moeite. Tijd en moeite die je niet meer in een ander doel kan steken. Maar aan de andere kant zijn veel van deze zaken natuurlijk onderdeel van dezelfde grotere strijd: die voor gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid. Dat moeten we blijven onthouden. Iedereen die zich inzet voor een specifiek doel, kan tegelijkertijd bijdragen aan dat grotere gedeelde ideaal.

En daarbij is onderlinge solidariteit essentieel. Sterker nog: we moeten allemaal juist – luid en fel – elkaars strijden (blijven) steunen. Door ons uit te spreken, door met elkaar mee te demonstreren en door solidariteit onderling aan te moedigen. Zo helpen we alle bewegingen tegelijk vooruit. Belangrijk is bovenal dát we ons inzetten. Met hoeveel verschrikkelijke dingen er gebeuren, is het gemakkelijk om overweldigd te raken en te blokkeren. Dan riskeer je dat je, ondanks dat je wel wil, lange tijd helemaal niets doet. Terwijl

activisme voor rechtvaardigheid, op welk vlak dan ook, extreem hard nodig is.

Dus als het gaat om extra inzet voor een specifieke zaak, moet je gewoon een knoop doorhakken. Volg je hart, of gooi desnoods een muntje op. Welke zaak je ook kiest, maak die keuze en ga ervoor. ■

Jenny Rozema (zij/hen) is Freelance schrijver en zelfstandig columnist. Als activist zet zij zich met name in voor lhbtqia+-rechten. www.jennyrozema.net

Samen eten/Plantje voor Morgen

Eten is meer dan voeding alleen. *Down to Earth* gaat langs bij volkskeukens, buurtkamers en pluktuinen waar gekookt wordt met respect voor de planeet.

De jongeren van Plantje voor Morgen zorgen in gevangenissen voor een welkome afwisseling voor gedetineerden. Die steken en passanten van alles op tijdens de workshops tuinieren en koken. Maar ook het gevangenispersoneel leert wat nieuws.

TEKST: MICHIËL BUSSINK BEELD: PLANTJE VOOR MORGEN

Op een steenworp afstand van de Tweede Merwedehaven en de beruchte PFAS-producent Chemours ligt de Penitentiële Inrichting (PI) Dordrecht. Daar huizen zowel veroordeelden als mensen die nog in afwachting zijn van hun straf. Bezoekers moeten van tevoren zijn aangemeld, de telefoon moet in een kluisje, het paspoort wordt gecontroleerd en dan volgt een veiligheidscheck door CT-scans, zoals op vliegvelden. PI-afdelingshoofd Harry neemt me mee door een doolhof met afgesloten deuren, om aan te komen op afdeling G.

Aan het eind van de langgerekte afdeling begint in de keuken net de kookworkshop van Plantje voor Morgen. Er zijn twee tafels, wat stoelen, een inductieplaat, een diepvrieskist met een slot, twee pannen en een permanent loeiende afzuigkap. Verder is de keuken helemaal kaal. Zeven gedetineerden zijn bezig speculaas te stampen voor de bodem van de monchoutaart die ze vanmiddag maken, onder begeleiding van Fieke Rijke van Plantje voor Morgen. De stichting werd een paar jaar geleden opgericht door vier jongeren met het idee om in gevangenissen 'iets' met duur-

zaamheid te doen. Bij wijze van proef kweekten ze samen met gevangenen in de PI Zwolle groenten en kruiden die ze vervolgens tijdens kookworkshops verwerkten. De proef was een succes en sindsdien geeft Plantje voor Morgen in steeds meer gevangenissen workshops. In 2023 verdienden ze een veertiende plek in de Duurzame Top 100 van *Trouw*.

Bijenhôtels en bitterballen

De workshopgevers van Plantje voor Morgen willen gevangenen vaardigheden als koken en tuinieren bijbrengen, ze meer met de natuur verbinden én de mens achter het delict zien. Vanwege dat laatste zijn tijdens de workshops de misdrijven van de gedetineerden geen gespreksonderwerp. Inmiddels geeft de organisatie allerlei soorten workshops in verschillende gevangenissen. Zo bouwde Plantje voor Morgen samen met gedetineerden bijenhôtels en kweekten ze oesterzwammen om die vervolgens in bitterballen te verwerken.

Nick en Fieke van Plantje voor Morgen

In PI Dordrecht is een moestuin, zo vlakbij Chemours met zijn PFAS-vervuiling, uit den boze. In samenspraak met de gevangenen koos Plantje voor Morgen voor drie kookworkshops met achtereenvolgens een voor-, hoofd- en nagerecht. De eerste keer maakten ze Surinaamse pasteitjes, de tweede keer 'kikcurry' van kikkererwten – met een knipoog naar kipcurry. Nu zijn voor het nagerecht twee taarten in de maak. "We gebruiken alleen ingrediënten die ze in de gevangeniswinkel kunnen kopen, zodat ze het later zelf ook kunnen maken", licht Fieke toe.

"Harry, mogen we de vulling van de taart met echte banketbakkersroom maken, in plaats van met poeder uit een zakje?", vraagt gedetineerde Gabriel. "Dat moeten jullie aan de workshopgevers vragen", antwoordt Harry. "Ik vind het prima." Gabriel haalt een doos eieren, splitst ze, doet de eiwitten met wat suiker en bloem in een steelpannetje op het fornuis en begint te roeren. "Ik vind dit hartstikke leuk,

het zorgt voor afleiding en contact met het normale leven. Het enige wat je hier verder kunt doen is een beetje sporten en werken: we verpakken auto-onderdelen." Buiten de gevangenis muren heeft Gabriel in de horeca gewerkt. Op zijn cel is alleen een magnetron, dus echt koken is er meestal niet bij, tot zijn spijt. In de wet staat dat nog niet-veroordeelden, zoals hij, niet zelf mogen koken.

"Wat is dat, obèmarie?"

Terwijl de taarten in de diepvries opstijven, is het de bedoeling dat de chocolade voor de decoratie wordt geraspt. "Laten we de chocoladereep au bain marie smelten en er krullen van maken", stelt gedetineerde Arthur voor. "Wat is dat, obèmarie?", vraagt een toekijkende jonge PI-medewerker. Ook Arthur heeft horeca-ervaring. "In de bedrijfskeuken van de RAI moesten we duizenden oesters openmaken als er miljonairsbeurs was." Hij smelt de chocoladereep in een bakje in een pannetje water op het fornuis en

"Harry, mogen we de vulling van de taart met echte banketbakkersroom maken, in plaats van met poeder uit een zakje?"

Kikcurry met groenten

Ingrediënten voor 6 personen:
2 uien - 2-3 paprika's - 3 teentjes knoflook - 375-500 gr sperziebonen - 250 gr champignons - 1 rode peper - duimgrootte stuk gember - blik kokosmelk - blik kikkererwten - olijfolie - 1 eetlepel kerriepoeder - 2 eetlepels paprikapoeder, kurkuma, komijn en koriander - 25 gr maizena - 1/2 groentebouillonblokje.

Serveer de curry met rijst en garneer naar wens met cashewnoten, verse koriander, sambal en ketjap.

Lees het volledige recept op www.downtoearthmagazine.nl/kikcurry

giet de gesmolten chocolade in sierlijke bewegingen op stroken bakpapier. Zodra de chocoladekrullen zijn afgekoeld, maakt hij er zorgvuldig de twee taarten mee op. Harry laat een mesje halen, de workshopgever snijdt de taarten aan. "Zijn deze kookworkshops voor herhaling vatbaar?" wil Fieke weten. "Zeker, doe maar elke donderdag", zegt een van hen. Een andere gedetineerde: "De kikcurry was een eyeopener en echt lekker." Hij was buiten de muren van de gevangenis gewend om "altijd met kip te koken". Helaas was er vandaag met het taarten maken wel weinig te doen in de keuken. "Eigenlijk zou je er de hele middag mee moeten vullen." De mannen proeven van de taart, ze knikken goedkeurend. "Een goede balans tussen romig en vet." ■

De namen van de gevangenen zijn gefingeerd, hun echte namen zijn bij de redactie bekend.

FOTO: BRENDA POPPENK

MILIEUDEFENSIE IN JE TESTAMENT?

SAM EN MARC DEDEN HET LEES WAAROM

Relatiemanager Esther Martens ging in gesprek met Sam en Marc. Sam is in 2021 lid geworden van Milieudefensie tijdens de Klimaatmars.

“Het milieu en dierenleed gaan ons aan het hart. De natuur gaat zo hard achteruit. We willen graag een verschil maken, ook als we er niet meer zijn. Daarom hebben we allebei een testament laten opmaken. Natuurlijk krijgen onze dochters een belangrijk deel. En we willen graag bijdragen aan een leefbare toekomst van onze planeet. We hebben online een testament gemaakt en dat bij de notaris getekend. Dat was heel gemakkelijk te regelen.”

SAM EN MARC'S HELE VERHAAL LEZEN?

Scan de QR-code
of ga naar
bit.ly/verhaal-sam-en-marc

**LAAT JE INSPIREREN OM OOK MILIEUDEFENSIE
OP TE NEMEN IN JE TESTAMENT.**

DOE EEN TOEGIFT

Iedereen maakt zich in zijn leven wel ergens sterk voor. Gewoon omdat we dat belangrijk vinden. Maar wat als je er zelf niet meer bent?

Met een toegift kun je nog één keer opkomen voor de dingen die jij belangrijk vindt. Wil je een leefbare aarde doorgeven? Neem Milieudefensie op in je testament, zoals Sam en Marc.

Brieven

Duurkoop

Mijn dank voor het verhelderende artikel “Het begint allemaal met een zaadje” (DtE 87). Al meer dan 35 jaar halen we groente en fruit op boerenmarkten of bij particuliere en/of hobbykwekers. Van de supermarkt hoef ik persoonlijk weinig te hebben. Mijn enige zorg is: hoe krijgen we een veel groter publiek zo ver om kritischer en biologisch te gaan consumeren? Als we op die 4 procent blijven hangen, zullen biologiedocenten hun lespakket aan moeten passen. En zal niet alleen de biologie maar ook het vak economie mensen moeten leren dat goedkoop op termijn duurkoop is.

Olga Hagenaar

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Bijlo's lijstje

Stroom

Het wereldwijde stroomverbruik stijgt tot recordhoogte. Hoe komt dat? Vincent Bijlo laat zijn wervelende gedachten erop los.

Airco's zijn niet aan te slepen. Dat heeft alles te maken met de opwarming van de aarde. Maar veel airco's draaien op fossiele energie. Daardoor wordt het nog heter en heb je nog meer airco's nodig waardoor het weer heter wordt. Zo beland je in een hitte-aircospiraal. Ik weet daar wel wat op.

- 1 Airco's mogen alleen nog maar draaien op zonne-energie. Dan zorgt de zon zelf voor afkoeling.
- 2 Of bouw windturbines die alle kracht van het toenemend aantal tornado's, stormen en orkanen op aarde kunnen omzetten in energie.
- 3 Als dat niet mogelijk blijkt: ga in de wind staan, dan daalt de gevoelstemperatuur. Houd wel de kleurcode van het KNMI in de gaten.

Er zijn ook steeds meer elektrische auto's, vaak opgeladen met stroom die wordt opgewekt met aardgas. Vorig jaar werd er wereldwijd 115 miljard kubieke meter meer gebruikt dan het jaar daarvoor. Dat is een halve Slochteren-bel.

- 1 Is het dan niet handiger om die elektrische auto's om te bouwen tot aardgasauto's? Helemaal raar is het als je je Swasticar oplaadt met stroom uit een kolencentrale. Zo leidt vooruitgang tot achteruitgang, je rijdt in een stoomauto uit het jaar nul.
- 2 Musk stelt voor om al zijn auto's om te bouwen tot wagens die rijden op Amerikaanse steenkool. De VS zijn niet voor niets uit het Klimaatakkoord van Parijs gestapt.
- 3 Het kabinet is bezig met een plan voor de overige elektrische auto's, door de Ministerraad stevast de deugbolides genoemd. Zij zullen worden opgeladen met zogenaamde zweetstroom. Dat is stroom die wordt verkregen door alle sportscholen, gyms, fitnesscentra, of hoe je ze ook wilt noemen, aan te sluiten op het stroomnet.
- 4 Daarnaast werkt minister Faber aan een plan om asielzoekers in tredmolens te huisvesten om de echte Nederlanders van energie te voorzien. Zo houden we Nederland op spanning.

WE ZIJN VERHUISD!

We hebben het oude pand
achter ons gelaten en beginnen
aan een nieuw hoofdstuk,
op een nieuwe plek.

Adres:

Willem Fenengastraat 19-23,
maar de ingang zit om de hoek
aan het Isaïc Asscherpad.

**Ook hier gaan we onverminderd
door tot alle vervuilers groen zijn.**

WE KUNNEN NIET WACHTEN

 **MILIEU
DEFENSIE**
WE KUNNEN NIET WACHTEN

